

ИБРАЙЫМ ЮСУПОВ

КЕҮИЛ КЕҮИЛДЕН СУҰ ИШЕР

Қосықлар хәм поэма

Нөкис "Қарақалпақстан"

1971

Талантлы шайырдың тасқын йошынан дөреген қолыңыздағы жаңа топламға оның өз заманласларының жүреклерин толқытарлық шайырлықтың шебер үлгилери бар гражданлық хәм философиялық қосықлары киргизилген.

Қарақалпақлардың әйемги ата-бабалары болған массагетлердің қахарманлық гүресин сүўретлеп, халық легендасы тийкарында жазылған "Тумарис" поэмасы топламда орайлық орынды ийелейди.

Туўған елге пәк мухаббат, сүйикли ўатанның сулыў тәбияты, совет адамларының ой-сезимлери шайыр тәрәпинен шебер сүўретленеди.

КЕЎИЛ КЕЎИЛДЕН СУЎ ИШЕР

Кийиклер суў ишер сайдан
Ғаз-үйрек көлден суў ишер.
Ал, адамның кеўли қайдан?
Кеўил кеўилдеп суў ишер.

Көрдим ақ қуў ойынларын,
Үйкелесип мойынларын...
Сағынғандай ашық ярын,
Кеўил кеўилден суў ишер.

Атлар гүлдир-гүлдир киснеп,
Шарқ урар үйирин излеп,
Кой маңырап, бота бозлап,
Кеўил кеўилден суў ишер.

Дәрьялар теңизге ашық,
Асығар мәўжирип тасып,

Жоллар жолларға уласып,
 Кеўил кеўилден суў ишер.

Дослық, иззет-уллы дәўлет,
 Жан азығы-жақсы сәўбет.
 Шөлге-бәхәр, гүлге-нәўбет,
 Кеўил кеўилден суў ишер.

Аспанға сер салып бақсаң,
 Жулдызлар сөйлесер ақшам.
 Өзиң булақ болып ақсаң,
 Кеўил кеўилден суў ишер.

Жүрек шәўкилдеп турсын дә!
 Дүньяның қайсы буршында,
 Жасап турсақ та, дурысында
 Кеўил кеўилден суў ишер.

Алыстағы асқар таўлар
 Бири-бирин көрмек болар.
 Сол ушын да бийик олар,
 Кеўил кеўилден суў ишер.

Серле, хәй, инсан баласы!
 Жамандур кеўил аласы.
 Адам адамның қуяшы,
 Кеўил кеўилден суў ишер.

А Н А

Сел буршақтан қорғап өз палапанын,
 Кекилик құс өлипти шықпай уядан...
 Мен сениң шадлығың, демиң, дәўраның,
 Иске асқан әрманыңман, анажан.

Жаралғансаң мени жаратыў ушын,
Дүньяға тиришилик таратыў ушын.
Мен деп уйқы көрмей таң атыў ушын
Дүньяға келгенсең өзиң, анажан.

Ақ сүтинди қарыстырып қаныңа,
Ҥәўлетип көтердиң алақаныңа.
Ақшам ақ бесикти қойып жаныңа,
Түн уйқыңды төрт бөлгенсең анажан.

Баз биреўлер "әлпешлермен, анам" дер,
"Жая десең, жал берейин саған" дер.
Бул мәзи бийкар гәп аңласаң егер,
Қарызыңды өтеп болмас, анажан.

Мен кетсем өмирдиң қуўып қызығың,
Сен жатарсаң жойтылғандай жүзигиң.
Кирпигиң ушында ойнап узын түн,
Уйқыңды урлаўшы мендур, анажан.

Дүзде жүрсем ойлап қатын, баламды,
Базарлықтан умытарман анамды,
Басқалар кеширмес мениң гүнамды,
Тек сен кеширесең бәрин, анажан.

Сен мийўалы дарақ, мендур жемисиң,
Бойларымды көрсең питер кемисиң,
Ҥәрбир алған ғәнийбетли дем ушын,
Мәңги миннетдарман саған, анажан.

НӘРЕСТЕ

1.

Нәресте, ол-адамның ең үлкени,

Ким болсаң да сен баласаң кешеги.
Шешең бул турысыңда туўмаған сени,
Ғаррылар да бала болған деседи.

Нәресте—өмирдің жүреги, деми.
Еле булыт көрмеген ол бир алтын таң.
Нәресте — адамның туңғыш кәдеми,
Соңғы кәдемиң де апарар оған."

Уллы келешек- ушын иске, гүреске
Тили шықпаса да ол үйретеди.
Ол ийе пәкликке, " күдиретли күшке,
Қуралсыз дүньяға ҳүким етеди

Жан бетлей алмаған жаўыз Шыңғысты
Күлдирген ол мурттан тартқылап ойнап,
"Капитал" жазып атқан дана Марксти
Ол ат етип минген стулге байлап¹...

2.

Талпынған жас нәрестеге қарасам,
Өмирге мен қыздай ашық боламан.
"Усы адамлардың бәри ырас-ақ
Бала болған ба?" деп саўал қояман.

Жоқ, жоқ, бәри емес! Тек те жақсылар—
Ғақ кеўил адамлар бала болғанды.
Ал ишқирне, жаўызлар ше? Жақ, олар
"Бала болдық" деген сөзи жалғанды.

¹ К. Марксти баласы отырғыш туяғына байлап, "ат етип жегип" ойнағаны ҳаққында көсемнің кызы өз еске түсириўинде жазғаны мәлим.

Егер олар журттай бала болғанда,
 Жүрмей ме Сонгмиде балалар өлмей²
 Мың-мың бала ботинкалары сонда
 Освенцимде жатбас еди аў кийилмей...

8-февраль 1970-ж.

ШЕКСИЗ МУҲАББАТ

Халқым көп қырылған бұрын не деген!
 Хәзир хәтте миллионға да толмайды.
 Бирақ, қарақалпақтың Ленинге деген
 Муҳаббатын өлшеп болмайды.

Қәйтип өлшеу мүмкин:
 Қула далаңда
 Қайта жасарыуын қуураған дарақтың?
 Мийнет-азап емес, рәхәт адамға —
 Алып келсе,
 Оннан табылса бахтың?!

Хан айтты: сен қулсаң, мениң қалтамсаң,
 Халықпан" деп айтпаға сен хәддиңе бақ.
 Ленин айтты: азат халықсаң, даркансаң,
 Шағлап шадлы дәуран сүр, қарақалпақ.

Халқым көп хорланған бұрын не деген!
 Енди оны хешким хорлай алмайды.
 Сонлықтан да бизиң Ленинге деген
 Муҳаббатымызды өлшеп болмайды.

Бәлким керек болса, Әмиүдәрьяның

² Сонгми—америкалы империалистлер қыйратқан
 вьетнамлы аўыл. И. Ю.

Суўын илим өлшеп, муғдарын шенер.
 Бирақ та, аңқасы кепкен адамның
 Суў ишип қаныўы қәйтип өлшенер?

Қәйтип өлшенеди: әсирлик налыш,
 Бердақ қосығының үмит, әрманы;
 Бай қуўылып, жерсиз гедей жер алып,
 Ленин!—деп, қуўаныштан жылап турғаны?
 Ирили-майдалы болар жұлдызлар,
 Биригип, галактика дүзеди көкте.
 Аз халықпан, бирақ
 Уллылығым бар—
 Уллы семья мақтанышы жүректе.

Өлшенер күн нуры, мартенлер шоғы,
 Ең узақ жұлдызлар аралығы да;
 Жерге күш, нур берген ГЭС лердің тоғы,
 Жүрек соғыўы, қан таралыўы да...
 Бирақ муҳаббат бар ҳеш өлшенбеген,
 Ол жылытар жер түүе жұлдызды, айды:
 Халықлардың ықласын Ленинге деген
 Өлшеп болмайды,
 Өлшеп болмайды.

Декабрь, 1969

* * *

Досларым бар, бар ҳәм де қасым,
 "Қассыз адам ол сийрек келер.
 Жақсы көрсе бир заманласым,
 Баз биреўи бәлким жек көрер.
 Адам болыў ис емес аңсат,
 Атқара алмай қаласаң бәрин.
 Ат сүринсе нәбада жансаң,
 Безер базбир дос-яранларың.

Тәрези аўса таслы жағына,
 "Жақсылар да" "жаман" дер сени.
 Биразлар жетпей ҳақ — нахағына,
 Қәпелимде-ақ жек көрер сени.
 Ұа, бирақта минезим менен
 Сөзим оларға жақсын, жақпасын,
 Халқым! Сениң жек көриўиңнен
 Жоқ қудайдың өзи сақласын!

1961 ж.

ТУҰЫСҚАН СОҚПАҚЛАР

*Хәр кимниң туўған-жери Мысыр шәҳри.
 (нақыл)*

Қызыл кендир менен тал сыбырласып,
 Тырна ушып барар алыс жақларға.
 Ал мен талай үлкен жолларды басып,
 Және келдим бул соқпақларға.

Усы тар соқпаққа табаным тийиўден
 Мен кайтадан бала болып кетемен.
 Көкирегим кемедей кеңейип бирден,
 Мәс таўыстай алшақ-алшақ етемен.

Мәш, аңызда жуғырласқан шоқ шымшық
 Қосық додалаўшы жас шайырлардай.
 Хәр бурылыста таныс намасын сыңсып,
 Қоңсы қыз алдымнан шығып қалардай.

Бирақ ол бунда жоқ, ол узақларда ...
 Жайымыздың орны ҳәзир пахталық.
 Қандай жақсы биз туўылған жақларда —
 Деп мен жер жәхәнге жүрмен мақтанып.

Гүл терип, гүбелек қуўған шоқ ўақтың
 Анаў жоңышқалықта жүрген тай дерсең.

Я инсан, усы бир қыйсық соқпақтың
Көзге ысығын, қәдирлисин кәйтерсең!

* * *

Соқпақта қолынан алсам мен жаңа,
- Қай баласаң?—деди бир ғарры маған.
Соқпақта қолымнан алды бир бала,
- Кимнің баласысаң?—дедим мен оған.

* * *

- Ата, нәрұан бопты аў анаў қос терек!
- Ыай—бой, бул өмирғой, балам, тал-ма ол.
- Иним, бағқа ешек байламаў керек.
- Әй, анаў қартайып питкен алма ғой...

1969 ж.

ОССУАРЛАР

Бир алым келиншек еплеп еринбей,
Әйемги қорғанның текшелеринен,
Сүт уйытып кеткен гүзелериндей,
Тас қутыларды алып атыр биримлеп.

Қақпағын көтерсең, — мәзи қуў сүйек
Саўдырасып жатыр. Ал сыртын көрсең,—
Арамейше жазыў. Хәм де еңиреп
Жыласқан ҳаяллар тири ме дерсең.

Қара нағыс жаға, кынама бәшпент,
Қолаң қара шашлар жазып тасланған.
Қоллар көтериўли, жыласар еңк-еңк,
Бир уллы азалы қыйқыў басланған.

Ким билсин: бир гезде усы жерлерди

Гүннлардың ләшкери ўайран қылғанды;
Исламға кирмеген ессиз ерлерди
Хутайба гүёенлеп қойып шалғанды...

Аза түскен үйде бар канша нашар,—
Түүел отыр табыт айналасында.
Хәммеси бетлерин осып жыласар,
Қорқыў, қайғы, қарғыс көз қарасында,

Қулағымды тесер зарлы самалар,
Егилип, туңшығып жыласар бәри.
Ботасыз әрўана—сорлы аналар
Кердери журтының тул ҳаяллары.

Ах, бул тарқатылған шаштың өрими
Хәм бул зарлаў жанға таныс аў сондай:
Есимде, қоңысы үйдиң келини
Қара хат" келгенде жылаған усылай.

"Дойнақтан майырылған жүйрик қулыным"
Деген сес қулаққа келип турғандай.
Жарадар боп келип өлген улының
Азасында анам жылаған усылай.

Биймәлим солдаттың қәбирин қушып,
Рус ҳаялын көрдим усылай жылаған.
"Улым" деп еңиреген ана даўысы
Хәзир де Вьетнамнан еситилер маған...

"Қой, шүкир етиң" деп жубатқан менен
Қоймас Кердериниң тул ҳаяллары.
Урысқа нәлет айтып жылаңлар әбден,
О, сиз, Төк қаланың оссуарлары!

Июль, 1968. Москва.

НЕРВАЛАР

Ұа, нервалар, байғус нервалар,
 Жүреклердің аяусыз тары!
 Рәхәтленип сизди урғылар
 Адамлардың жез тырнақлары.
 Бар тәшүишин биймаза адамның

Үстиңизге алғансыз сизлер.
 Аўыр блокларын заманның
 Қран болып көтересизлер.
 Умтылыўлар, бәлентке ушыўлар,

Қатал гүрес қарсылықлары,
 Излениўлер, айтыс, ашыўлар,
 Сизге салмақ таслайды бәри.

Бәри бәри полат серпинли
 Пружинадай шыйратар сени.
 Қысқа өмирге жәбирдур булар,
 Ұа, нервалар, жапакеш нервалар.

Ашшы тиллер, аларған көзлер,
 Гезерген ерин, сазарған жүзлер,
 Иштен шалыў, сырттан сайыўлар,
 Гедейлениў яки байыўлар,
 Кисилик жарыстырыў, күнлеўлер —
 Бәри қурт боп алманы геўлер.
 Бәри сизге даўагер булар,
 Ұа, нервалар, даўкес нервалар.

Ең бир сезгир локациядан
 Қыбыр еткен сести услайсыз.
 Бәлент частотада сиз мудар

Сезимталлық пенен ислейсиз.
 Әлле қайда сыналған атом,
 Әлле қайда түскен бомбалар;
 Баласы өлген вьетнамлы қатын,
 Кескилесиў алыс Конгода...
 Пентагонлар, боннлар дүньясы
 Бәри-бәри мийди бурғылар.
 Бул заманның Эол арфасы,³
 Ыа, нервалар, шыққыш нервалар.

Дүнья деген кең үйди талап,
 Тарылтыўшы тар пейиллер бар.
 Үйимизден безбеймиз бирақ,
 Маўасасыз саўашлар барар.
 Маўжыраған тәбият қойнында
 Сизге ҳәз жоқ ҳәзирги гезде.
 Жүрек соғар өмир ышқында,
 Уллы мақсет жүкленген бизге.
 Мәрт жүреклер — өмир моторлары,
 Инфарктқа "жоғал" дер булар.
 Әсиримиздиң аяўсыз тары,—
 Ҳармаңызлар, полат нервалар!

Июль, 1968-ж.

ЎӘСИЯТ

Улым Баҳрамға.

Жулдызды жулып бер десең,
 Өрмелейин таўларға.
 Маржан терип бер десең,
 Сүңгийин терең суўларға.

³ Эол арфасы— әййемги грек мифологиясындағы Самал қудайының сазы. Ол сәл ғана самал ессе, өзинен өзи түрли намаға шертилип турармыс. И. Ю.

Қартайған түйе гезимде
 Көшегиме ерейин.
 Ойыншық десең, өзимди
 Ойыншық қылып берейин.
 Шалбар кийсең тар балақ,
 Тартып шешиндирейин.
 Қосық десең, арбалап
 Қосық жазып берейин.
 Ат керек деген жерінде,
 Мингизейин арқама.
 Қыңырлық қылсаң, бәрін де
 Көтерейин бәрқама.
 Тек ғана жалғыз тилегим:
 Бол адамның адамы.
 Адамшылық жүрегің
 Таза болсын мудама.
 Адам болып туу, жаным,
 "Азамат екен бир" десин.
 "Адамнан ийт тууғанын
 Көрдик" десип жүрмесин.

1967 ж.

БУЛ АҚШАМ ЖУЛДЫЗЛАР СОНДАЙ ИРИ ЕДИ...

Пимен Панченкоға

Ең пайызлы ақшамлардың бири еди:
 Хауа сондай ашық, самал да сам саз,
 Хәм шайырлық сәўбет, хәм күлки, хәм саз,
 Хәм көкте жулдызлар сондай ири еди...

Декада—дослықтың он арыу қызы,
 Халықтың халыққа сыйы, тойы мыңлардың,
 Полесье алып келгендей өзи
 Жасыл сылдырлысын ақ қайыңлардың.

Бир жумақ пахтадай ақ кеўлин ашып,
Шықты қарақалпақ қонақ күтпеге.
Алма ағашлары май гүлин шашып,
Бұлбиллер түн бойы бағдан кетпеди.

Белорусь қосықларын журт тыңлар уйып,
Шығыс сазы жаңлар дуўтар тарында.
Шықты Науменко дәўдей әўдийип,
Айымхан шақырған "ңарым-нарымға".

Тапқыр тостлар, бұрын таптырмайтуғын,
Партизан отлары, Купала тойы
Хәм де Максим Танктың жаңа қосығын,
Брыльдың бир ярым адамлық бойын...

Хәммесин емиренип еслеген едик
Сол Төрткүл түнинде, колхоз бағында.
Билегимнен услап сен бир ўағында,
Баладай қуўанып "берман жүр" дедиң.

Хәмме түсинсе дә шайыр жанына,
Жулдыздың да қас-қабағын аңлаған!
"Қара, қара шайыр, өз аспаныңа,
Қаныңдай әжайып" дедиң сен маған.

Қарасам, көк-көнбек аспан түнеги,
Қыял дәрьясындай Қус жолы айдын,
Суўатқа ағылған мың миллион тайдың
Қасқасындай жулдызлар дым ири еди.

Ўа, шайыр, бәлким бул жақты жулдызлар
Адамдай әййемги "дослық" сөзиниң
Жаңа мәни алған жамалы шығар,
Я сениң шын кеўлиң, шадлы сезимиң?

Сәлем Белоруссия,—арқаның гүли,
Сақый жанлы дияр, партизан ели,
Жүрегіндей йошлы шайырларынның,
Ығбал көгин жақты жұлдызға толы...

Соннан берли ири жұлдызлар көрсем,
Кеўлим және сени көрийди күсер.
Гөззал Нарочь көли, Минск хәм сен,
Беловежде бир лось ядыма түсер...

Декабрь 1969 ж.

Ескертиў, Пимен Панченко, Иван Науменко, Максим Танк, Янка Брыль — белорусь жазыўшылары. Беловеж—Белоруссиядағы тоғай. Лось—суўынның бир түри (И. Ю.)

ҚЫРҒЫЗЛАРҒА

Еки суңқар еки таўға қонғанда,
Бир-бирине шаңқылдасып табысар.
Торала ғаз айдын көлге қонғанда,
Қанат қағып, ғаңқылдасып табысар.

Дослар бир-бирине мийман болғанда,
Дәрьялар усайды тасып толғанға.
Хәр ким Ленин салған жолдан барғанда,
Биздей күн астында күлип табысар.

Еки дәрья бир теңизге аққандай,
Еки бала бир құрсақта жатқандай.
Ала таўдың аспанында күн күлип,
Қара таўда Шолпан туўып атқандай.

Еки таўда бир от бизди күйдирген,

Азатлық деп ат қуйрығын түйдирген,
Ата-анамыз ажырата алмай балларын,
Бир қалпақты еки бояп кийдирген.

Еки Шыңғыс жаўлап алды елимди,
Биреўин мен жек көремен өлгенше.
Екиншисин,—ашып жүрек төримди,
Сағынаман, асығаман көргенше.
Дослық күшли, бир-бирине берилсе,
Дийдарыңа қарайман да тоймайман,
Ала таўдан ақ қалпағың көринсе,
Қара таўдан қара қалпақ былғайман.

БИРИНШИ МУҒАЛЛИМГЕ

Ғаррылық мийзанының қырауы шалған
Шашыңызға қарап ойға таламан.
Үш түп ақ сөкиттиң астында қалған
Кишкене ақ жайға кирип бараман.

Жез қоңырау таңғы уйқыны қашырып,
Сыйып отыраман еплеп партаға.
Шаўқым сүрен хәпзаматта басылып,
Сиз пайда боласыз және ортада.

Шақырсаңыз алтын балық тил қатып,
"Т" дан тай шапқылап, "Ғ" дан ғаз ушты.
Хәрип зорлық пенен қағазға жатып,
Кеўилге әжайып бир сәўле түсти.

Не айтсаңыз бизге сол болды закон,
Нурлы дийдарыңыз кеўил тоғы еди.
Бести беске қоссаң пайда болды он,
Сизиң билмейтуғыныңыз жоқ еди.

Шыбығыңыз ушында карталар сөйлеп,
 Дәрьялар теңизге аға баслады.
 Маймыллар адамға айланып түргеп,
 Пил —мамонт қуып, от жаға баслады.

Ал биз өзиң жаққан оттың шаласы,
 Жанамыз. Өзиңиз адам еттиңиз.
 Ата баласы емес, ұатан баласы
 Болыұ әлипбесин сиз үйреттиңиз.
 Бүгин көрiп сизиң ақ шашыңызды,
 "Биз де келипбиз аў биразға" дедим.
 Қанша үлкейсем де, көргенде сизди,
 Досқаға шыққандай албырар едим.

Биреу дана болар, биреу журт сорар,
 Жұлдызға жол тартар ал биразлары,
 Сиз ушын баяғы балалар, қызлар,
 Бас кийимин алар алдыңда бәри.

Биз таяр! Келешек бизди шақырды,
 Үйге тапсырманы сорап алың сиз.
 Биз ушын сиз еле журттан ақыллы,
 Еле Әплатүннен бетер алымсыз.

1969-ж.

САЛЛАНА—ДОЛАНА БАРАР БИР ЖАНАН...

Кең далада кеули дәрьядай тасып,
 Бир жигит баратыр таң сәхәр шағы.
 Шекпени желбигей, көкиреги ашық,
 Жамбасқа шырпылдар қосбау шашағы.

Өзин Бердақ сезер, өзін хан сезер,
 Созса хәзир қолы жеткендей айға.
 Кеули кең даланы шарқ урып гезер,

Ысқырар сайраған пошша торғайға.

Қурашын желкеге сүрип бир ұақта,
Нәзерлеп ол қарсы алдына қарады.
Аңлай-аңлай серлеп көрсе, узақта—
Саллана-долана бир қыз барады.

Жигит көрди анық анадай жерден:
Қумырсақа сүўретли нәзик бел екен.
Қынама бәшпенти тамамы зерден,
Қыз екен әндамлы "келсең-кел" деген.

Қызыл көйлек лаўлап барар буралып!
Ким көрген буныңдай сулыўды бурын!
Назлы аяқлардан "жүр" деп соранып,
Өкшени қамшылап барар қос бурым.

Жем көрген қырғыйдай жигит жутынып,
Аш нәзерин тикти суғы өткенше.
Жүреги шәўкилдеп, көзлери тынып,
Асықты сол қызды қуўып жеткенше.

Мине, жақын келди, еситти хәтте
Сыртылдысын жез мыйықлы геўиштиң.
Жигит қурыжланып минди-де пәтке,
Және асып түсти бир қырдың үстин.

Жигит сәл иркилип шешти шекпенин,
Сол заматта көзден қыз болды ғайып.
"Қыз-ба я пери-ме қуўғаным мениң?
Я әжеп!" деп жигит турды аңқайып.

Жоллар қалды шетте, шекпен-де қалды,
Қураш қалды бир төбениң басында.
Етигин таслап, жеңилтекленип алды,

Ессиз қосбаў қалды шат арасында.

Қыз барар сылаңлап қызыл түлкидей,
Жигит тазы болып түсти кейнине.
Әдира қалды барлық шадлы күлкілер,
Топасланып питти ақыл-зейни де.

Жигиг жыйнап бойға ақырғы күшин,
Жуўырды кес-кеслеп қыздың алдынан.
"Ах, қаныңдай сулыў, не деген пишин!"
Деп ол туў сыртынан суқланды оған.

"Тоқта, хәй, қошшым!" деп қаплығып барып,
Тутты билегинен саҳыбжамалды.
Хәм байғус жигитиң жүзи қуўарып,
Ләбин тислеп, үнсиз силейди калды:

Таң азаннан кешке дейин қуўғаны
Қотыр хәм шылпық көз бир ҳаял екен.
Жигит кеўлин кернеп дәрт-пушайманы,
"Ялғаншы дүнья-ай!" деп, жылаған екен...

* * *

Кешки иңирде урықлықтан
Бир топ торғай ушты кетти.
Сениң қыз болған шағларың
Ядларыма түсти кетти...

Қайда барсаң, жүрдим бирдей
Қошантайдай ерип саған.
Еркелеттиң өз иниңдей,
Аўзындағын берип маған.

Умытпайман сол шағыңды:
Кийимиңди дурысладың.
Әдираспан моншағыңды
Сиңцлиң тақса, урыспадың.

Жеңгеңе қолдасып күнде,
Сен дигирман тартар едиң.
Ақ боз атлы әлле кимди
Қосық етип айтар едиң.

Айтта, тойда, әткөншекте
Жигитлер сүйкенсе саған,
Ашыұланбай, күлип тек те,
Қарап қояр едиң маған.

Бир күни сен қаұын қоста
Болдың да шашыңды тарап,
Қара көзиң толып жасқа,
Үйбетиңе турдың қарап.

Дедиң маған күлип муңлы:
"Көзиме шөп түсти мениң..."
Бала жаным сезип турды
Ұеш қандай шөп түспегенин.

Басып жумсақ көкирегиңе,
Сүйдиң, мақтап бойларымды.
"Жақсы жигит бол" деп және
Сыйпай бердиң айдарымды.

Жийделик артынан тағы
Ат киснеди. Сен асықтың.
"Мени умытпа" дедиңдағы,
Қалтама бир алма тықтың.

Шәртек тасасынан сығалап көрсе,
 Суўды шамбырлатып атыр бир нәрсе.
 "Жайын ба" деп ушып турды орнынан,
 Сонда бир қызық ис көринди оған:

Бир қыз жалғыз өзи шомылып атыр.
 Қара шашы суўдың бетинде жатыр.
 Ети аппақ екен мисли порықтай,
 Гейде тереңге ол бойлар қорықпай.

Гейде сыңғырлап келип күледи,
 Гейде қайырға шығып жүреди.
 Суўды шамбырлатып аппақ аяғы,
 Балықтай былғақлап кетеди тағы.

Гә жатар, уймаға табанын тиреп,
 Дирилдеп тур тана мүйиз көкирек...
 Бир ўақта қыз ушып орнынан турды,
 Бир шыңғырып өзін айдынға урды.

Әллен ўақта шығып суўдың астынан,
 Еки қоллап көкирегін басты-да,
 "Кийимимди бер!" деп жылап, албырап,
 Жалынды жас падашыға терис қарап.

Өзи жас болса-да бизиң Пақырбай,
 Тек өлип көрмеген еди-аў япырмай!
 Ғаррылар билгенди ол билер еди,
 (Хәтте "надан" деп оларға күлер еди).

"Суў пери көргенде қашпаў керегин,
 Албырап, ақылдан саспаў керегин;
 Жалынса да кийимлерин бермеўди,
 Шашынан тутып сабап хәм тергеўди.

Егер албырасаң, қағып кетерин,
 Аўзыңды қыйсайтып, мәжгүн етерин;
 Суў периниң алдап-арбайтуғынын,
 Өтирик ғана сыңсып жылайтуғынын..."

Бәрин билер еди Пақырбай бәле,
 "Жәдигөй сулыўым, туратур қәне".—
 Деп батыртып әсте суўға түсти-де,
 Өзин таслады периниң үстине.

Суў пери суў шашып, салды айбарақ,
 Жигит басым келди периге бирақ.
 Қолақ шаштан тутып алып сүйреди,
 "Қулың болайын деп жерди сүй!" деди.

Аппақ жамбасына он шыбық урып,
 Барлық тийисли шәртлерин айттырып.
 Ярым жабық, ярым жалаңаш күйде
 Кеште алып келди перини үйге.

Қойды керегеге шашынан байлап,
 Адамлар қарады дәслеп абайлап.
 Соңынан периге хәмме үйренди..
 Көп узамай Пақырбай тез үйленди.

Хаслы кәрин сорастырсаң периниң,
 Қызы екен қоңсы қуйын елиниң.

ПОШША ТОРҒАЙДЫҢ ӨЛИМИ

(Элегия)

Жол бойында бир түп жуўсан түбинде
 Жатыр, эне, жайып жансыз қанатын.

Жаңа ғана кең даланың көгинде
Сайрап турған еди-аў ләззетке батып.

Шаңға шомылып, аўнап алып асықпай,
Бираз ўақ жер тыңлап жатар еди ол.
Бир ўақлары ылақтырған асықтай,
Әл ҳаўаға өзін атар еди ол.

Көз астында қубылар қыр дөгередек,
Кең даланың көркине көз қамасып.
Диң аспанға өз жүрегін шегелеп,
Шыр-пыр болып баслар еди намасын.
Туўған жерге ҳәм өмирге бийиктен,
Хәр ўақ ышқы етер еди жаңадан.
Хәтте үркеклигин умытып кийик-те,
Сыйқырланып турғандай бул намадан.

Сыңқылдысын қойып мөлдир булақ-та,
Селеў шөплер жасыл шашын жайғандай.
Пүткил әлем айланып бир қулаққа,
Текте торғай даўысын тыңлап турғандай.

Йошланғанда өзін усылай умытып,
Еси кетип көкте сайрай берди ол.
Бир ўақта сел-буршақ оқларға тутып,
Бәленттен қулдырап түсип өлди ол.

Қызғалдақ қан жылап, жуўсанлар аңқып,
Қосықшы азасы гүрсинтти шөлди.
Өлди ол. Бирақ-та косықтың даңқын
Қол жетпес бийикке шығарып өлди.

ЕРКЕКЛЕР РОДДОМДА

Қәўипли жарқабакта жалғыз алысқан

Амазонка яңлы табан тиресип,
 Жаңа өмир ушын айырылып хұўштан,
 Қахарман аналар жатар гүресип.

Дүнья жаралғалы билип-билмеген
 Жаңа адамлар келгенлигин хабарлап,
 Хорға салынбаған, үйретилмеген
 Нәрестелер бақырысар иңгалап.

Нотаға түспей-ақ бул жаңа намалар
 Бетховеннен бетер жағар қулаққа.
 Ал сыртта еркеклер—сақаллы балалар
 Өз-ара сөйлесип турар бул ўақта.
 Киминиң қолында түйиншик заты,
 Кими бос, кимиси термус көтерген.
 Бири гүл әкелген—мәдениятлы,
 Биреўлер солай-ақ бостан бос келген.

Бир яшулы буннан өз жәмәәтин
 Шығарып әкетиў ушын үйине,
 Әкелген женгейдиң кийерлик затын.
 Өз-өзинен шалқып сөйлеп сүйинер.

- Бир жола кийимин кемис әкелип,
 Тоңқылдатып алғаным бар хаялды...—
 Деп ол түйиншигин жаздырып көрип,
 Улынан тасалап тексерип алды.

Көп бийпул аўызлар басқылап оны,
 Еркеклиги тутып гәрдийиспекте.
 Бир жигит сигарета услаған қолын
 Көтерип телмирип қарар әйнекке.

- Уўыз ийни қурыр хәзирги балалар...—
 Деп мардыяр сонда бир қарақалпақ—

Туўып үйренгенге сонша неси бар!
Шешем мени туўған тандыр басында-ақ...

- Әлбетте өз басым туўып көрмедим,
Бирақ бул жетинши балам болады.
Туўыў—епшил қатынлардың ермеги,
Биздеги жеңгең тек атып урады —

Деп көз қысып биреў атар насбайын.
Оған екиншиси күледі, —Уай—бой!
Исиң шатақ екен туўса жыл сайын,
Оның қатын емес, инкубатор ғой.

- Ҳаял хәкис болса жаныңның жаўы—
Деп талтақлап жүрер бир дәпең қара.
Қатарына үш қыз... Не деген аўыр!
Хәр сапары писим қурып жүр, жора.

- Нақыл бар: "не ексең, соны орасаң.."
Деп ғарқылдап күлер ўәррик мурт биреў,
Қара шөгирмели бир кисі оған
Кейир...—Дурыс емес, бала, булай деў,

Ер бала басыңа шырақ жаға ма?
Мениң сатырлаған алты улым бар.
Зарман арпа ишинде бир түп бийдайға,
Бир қызалақ көриў арманымыз бар...

Ала бажырақ көйлек кийген бир сәтең
Мурнын таңқыйтады буған таңырқап.
- Усы адамларға түсинбеймен мен,
Не керек сонша ма балалы болмақ?

Заманагөй емес екенсиз хәммең,
Бир билип алғансыз. "Қәне, туў да туў"

Не қызық көрдик деп кетесиз ертең?
Бир ул, бир қыз—тамам! Подвести черту...

- "Шерту-мертиўинди" қоятур бала —
Деди түйиншикли яшулы оған.—
- Келиўи керек адам келсин дүньяға,
Туў деп турған жоқ ғой оларды саған.

Заман кеңлик, қысынасаң несине,
Бала несибеси менен туўылар.
Өйтпип кетпе, иним, онша әсиге,
Бир тырнаққа зар боп жүргенлер де бар".

Өңшең еркеклердің ғаўырлысынан
"Мал базардай" қызып гүўлер айнала,
Сөзге араласпай бир шетте мудам
Жүзи куўарып бир жигит ойланар.

Сигарета өшкен... Қолы қалтырап,
Үнсиз бир ноқатқа тигилер текте.
Хәмме тарқасса да кетпей ол бирақ,
Телмирип қарайды жалғыз әйнекке...

Ол жерде жаў менен қайтпай алысқан
Амазонка яңлы табан тиресип,
Жердеги өмир ушын айрылып хуўыштан,
Қаҳарман аналар жатар гүресип...

Бала көтерген бир жигит барады
Хаялы изинде адымлайды жай.
Қоқыраяр ол, қолындағы баланы
Хаял емес, өзи туўып алғандай...

21 декабрь 1967-ж

БАЛА ЕМИЗИП ОТЫРҒАН ҲАЯЛҒА

... Ал сен болсаң аппақ мәммеңди
Ақ бөпеңнің аўзына салдың-да,
Бир романға үңилип енди,
Отырыпсаң мениң алдымда.

Мойыл қара қос бурым шашың
Ақ ыйықтан төмен қулаған,
Үнсиз ышқы симфониясын
Сол бурымлар шерткендей маған.

Ақ көксиңди аймалар әсте,
Перзентиңнің былқылдақ қолы,
Көзин жумып емер нәресте,
Сүтиң ийер тас булақ болып.

Дилбарым деп қушайын десем,
Айбынаман аналығыңнан.
Периште боп ушайын десең,
Жерде жетим қалардай адам.

Ақ бултты алтын тақ етип,
Бала емизип отырған көкте
Бийби Мәрьям⁴ сен болып кетип,
Алдыңда бас ийемен текте.

Барлық еркек атаўлы сонда
"Кеш гүнамды болса-деп—қандай",

⁴ Европаның Мнкеланджело, Леонардо да Винчи, Рафаэль сияқты уллы сүүретшилери бала емизип отырған ҳазирети Мәрьямның сүүретин салыў арқалы аналықтың уллылығын, тәбияттың қушағында туўылып атырған жас өмирди сүүретлеп жырлаған. Бул жерде усы даңқы сүүретлер нәзерде тутылады. И. Ю.

Сулыўлығың, пәклигиң алдында
Аяғыңа жығылып атқандай.

Басын қойып аппақ сийнеге
Перзент жатар. О, қандай көркем!
Рафаэльге, да Винчиге-де
Усы көринис даңқ алып берген...

Июль, 1968-жыл Москва.

СУЛЫЎЛАР ҲӘМ ШАЙЫРЛАР

Гүлалшы Тәбият шайы қонғанда
Кәсибине кейип етедимис.
Кемпиринен жасырып сонда
Сулыўларды дөретедимис.

Соққан затын сығалап көрип,
Ырза болып күледі екен.
Соннан кейін оған жан беріп,
Базарына жибереді екен.

Жәйран жүрис жылға-наз бенен,
Салланысып шығар сулыўлар.
Ийне кирпич, шағла көз бенен
Еркеклердің жүрегін уўлар.

Базаршы жұрт таслап саўдасын,
Гүлал дүканына ағады.
Саўдаларға салып саў басын,
Жигитлердің жаны шығады.

Жеңгей "алтын жүзик әкеліп —
Бер" дегенін умытар ағайлар.
Жүз граммды таслап жиберіп,
Бир литр мәс болар қақайлар.

Ғаррылардың жаслығы тутып,
 Кемпирине "кет" деп қутырар.
 Шофер қағыйданы умытып,
 Қәпелимде ГАИ-ге тутылар.

Хәмелдарлар дым билмегенсип,
 Алыстан байқап жолдың шамасын,
 Торын құрып жатар менменсип,
 Дәўлетлилер шашар дүньясын.

Қарт профессор бирден сақыйсып,
 Иске салар аманат кассасын.
 Донжуанлар кетер ақыйысып,
 Сайлап шаншып қәлем қаслысын.

Ессиз Ғәриб ашықлар шығып,
 Бенде болар Сәнем жолына.
 Фархад таўда тасларды жығып,
 Шийрин ушын қазады арна.

Ромеолар аямай жаның,
 Мәжнүн кетер шөлге ылағып,
 Бахрам жоқлап өз Гүландамын,
 Тәрк етермиш патшалық тағын...

Байғус Тәбият буларды көрип,
 Өзи соққан сулыў затына
 Ашық болып, мумдайын ерип,
 Өртенермиш ышқы отына.

Сондайда ол иштеги хәўири
 Сыртқа шығып болғанға шекем,
 Шайырлардың ең бир тәўирин
 Жылап отырып дәретеди екен.

Мәрт шайырлар сазлап лирасын,
 Сулыўларды жырлайды екен.
 Тәбият ийип ақ шашлы басын,
 Ышқы қосығын тыңлайды екен...

Ұа, сулыўлар! Шығысымыз шерик,
 Билдиңиз ғой енди неликтен:
 Сулыўлықты сизлерге берип,
 Шайырлықты бизлерге берген.

Июль, 1968-ж., Москва.

НАҰАЙЫҒА

(Шайырдың 500 жыллық мерекесінде оқылған қосық)

Сен әрмансаң шөлге питкен бақ болып,
 Саялы, мийўалы бир дарақ болып.
 Заманлар даўылы шайқаған сайын
 Жамалың қулпырған зербарақ болып.
 Жети ықлым гүзарында бир гүмбез
 Дәуірлер апатынан жырақ болып,—
 Ол турар. Өтер өзимшил патшалар
 Дүньяға жақсы-жаман қонақ болып.
 Турдың жақтыртып гөззаллық ықлымын,
 Қараңғыда жанған шамшырақ болып.
 Әўладлар кеўли ашықдур дийдарыңа,
 Жаны жолыңызға жапырақ болып.
 Сахра гүллерин шашайын үстиңе,
 Наўайыны сүйген қаралпақ болып.
 Ибрайым дер, уллы рухың алдыңда
 Бас ийейин шәкиртиң Бердақ болып.

19 сентябрь, 1968-жыл. Ташкент.

ЖИГИТТИҢ СОНЫҢДАЙ БИР ДОСТЫ БОЛСЫН.

Өзи болған, хәй, өзмәмбет жигитлер!
Сүриңлер дәўранды, ортаңыз толсын.
Хәзир кулақ сүймес пәнди-үгитлер,
Сонда да айтайын: досларың болсын.

Дослық гүлшанына мегзес бул заман,
Кеўил кеўиллерден суў ишер мудам.
Өзиң дүзиў болсаң, көпдүр дос-яран,
Дослардың ишинде бир достың болсын.

Саған хәмдәм болсын өзи жасынан,
Студентлик ўақтың зағарасынан.
"Жанымды берейин" демесин саған,
Берсе айтбай берер бир достың болсын.

Сыншыл дүнья қосып талай басларды,
Есап-шот қаққызып сынар досларды.
Айтқызар хәр түрли жаңылтпашларды,
Сонда жаңылмастай бир достың болсын.

Суў бойында бир қос хәўалы терек,
Тамыры қосылған, шақасы бөлек.
Атларын суўғарсын жүректен жүрек,
Еки торала ғаз талпынар болсын.

Дүнья жолда жатқан түлкіге усар,
Күншиллик жибине билдирмей тусар.
Бир қыз болып екиңизге көз қысар,
Сондайда зейини қыл қаўып турсын.

Хожалық машқала түскенде басқа,
Хәрким шырматылып бир қолаң шашқа,

"Доспыз" деген мәртлер кетер тум-тусқа,
Сондайда сыр бермес бир достың болсын.

Ақыл-парасатлы, ғошшақ азамат,
Болсын хәм өзиңнен бир қәдем зият.
Ол хәм сеннен алсын йош пенен қууат,
Асқар тау айбатың-бир достың болсын.

Сен деп қалсын журт көргенде төбесин,
Тартсын салдауласып ақыл кемесин.
Сен не айтсаң бәрин "мақул" демесин,
Адассаң абайлап алдыңды шолсын.

Кайнап кетсең, тартып қойсын отыңды,
Шаршап қалсаң, мешеулесин атыңды.
Ақыл ойы асқатықтай татымлы,
Жигиттиң жөн билер бир досты болсын.

Жүк артылып кәрұан жүрип кеткенде,
Орныңа жас әулад келип жеткенде,
"Сондай дослар болыпты—деп—өткенде",
Ийни келген жерде айтысып жүрсин.

Февраль, 1969—ж. Нөкис.

* * *

Ерик гүллеген апрель ақшамында
Шарбақ артында бир қызды тутқанман.
"Сүйесең —бе? —деп сорағанымда,
Ол үндемей төмен қараған...
Соннан берли саған ашыулансам
Я бир жақпас қылығыңды көрсем,
Сол қыз жетип келер
Хәм саған—
Және ашық боламан қайтадан.

1967-жыл.

* * *

Шайырлардың қәйтп сүйетуғынын
Адамлардан емес, жұлдыздан сораң.
Билиўдиң хәжети болар ма саған,
Шайырлардың қәйтп күйетуғынын?!

Айна астында Шопеп жүреги пүтин
Тилкимленген ышқы тыйығы менен.
Пушкин ышқысының жалғыз мәўритин
Қанша, заман, қанша әўладлар билген!

Шайыр сүймес алдап және қул болып,
Ол сүйсе ең гөззал қосық туўылар.
Феникстей өз ышқында күл болып,
Күл ишинен қайта тириле алар.

* * *

Скульптор болғанда мен,
Қара таўға шығар едим.
Аяз қаланың мәрмеринен
Сүүретиңди соғар едим.

Көп әўладты, көп заманды
Дийдарыңа сағындырып,
Қояр едим сур жыланды
Аяғыңа табындырып.

1967 ж.

ҚАЗАҚ ДӘРЬЯ

Хәр түп терек, хәр үй бунда
Сууға баққан, Қазақ дәрья.
Қарақалпақтың тарийхында
Атқа шыққан Қазақ дәрья.

Торала ғаз тобын излеп,
Көллерди шарқ урып гезбек.
Суу бойында мөкан дүзбек
Мийрас болған Қазақ дәрья.

Арқаланып көп әрманда,
Ата-баба аш болғанда,
Жаурап өзегі талғанда,
Жалғау болған Қазақ дәрья.

Қарны қалқып, жылым майлап,
Ырыс қазаны болып қайнап,
Ел шақырып балық ойнап,
Базар еткен Қазақ дәрья.

Саға алып Ақ дәрьядан,
Харлап талай гөне арнадан,
Атыңды еситкен адам
Саған көшкен, Қазақ дәрья.

Белжекени, Майшы тумсық,
Ақ қаласы, Ақ там қумшық,
Ғаз ғаңқылдап, ақ куу сыңсып,
Көп шалқыған Қазақ дәрья.

Белгисиндей намыс-ардың
Орны тур қанлы камалдың,
Батыр бабам Ерназардың

Қаны тамған Қазақ дәрья.

Халықтың арын арлап өткен,
Көз көргенин жырлап өткен,
Ақ қалада Бердақ өткен,
Теберик жер Қазақ дәрья.

Күнлик етип болып сайыл,
Ержан атау, Узын қайыр,
Пишен орып Омар шайыр,
Талап еткен Қазақ дәрья.

Көшең—дәрья, суу арнасы,
Ғаз қатар үй айналасы,
Аралдың Венециясы,—
Қызықлы ел Қазақ дәрья.

Көл жағалап салған аұын,
Нар қамысын шайқап даұыл,
Гүрлеп атқан гүрең аұыл,
Атақлы ел Қазақ дәрья.

Базда қайтып, базда тасса,
Суу тартылып теңиз қашса,
Жаңа арнадан саға ашса,
Шалқыр және Қазақ дәрья.

1967 ж.

ТОҚАЙҒА

Бәхәр келди. Келди демек поэзияның нәўбети,
Шық достым қәбириңнен, қызсын, шайырлық
сәўбети.

Қуяш қызсын ышқы етип татардың Тоқайына,

Кетейик Қазан арты я Қырлай тоғайына!

Билгенмен ол жерди мен де, онда туўылмасам да,
Жез тырнақлар түсима енип жүрген анда-санда.

Онда еле ертек сөйлеп қайыңлар гүїилдесер,
Жапырақ өзгеше сылдырлап, самал өзгеше есер.

Онда еле күшли жаңлап хош қаўазың тур сениң,
Аз шертилген, ерте үзилген муңлы сазың тур сениң.

Гөззал татар музасының мөканына бул ўақта
Сазың ышқыңда жаңадан әўладлар ағылмақта.

Жүйрик қәлем ийелери таўап етип сөзиди,
Көзине сүрме етер басқан балалық изиңди.

Және де онда құдиретли лираңа болып хәўес,
"Шертсем" деп, тырмасып атқан виршеплет⁵ хәм аз
емес

Ал сен ше? Көп раҳмет Тоқай болғаның ушын,
Қара нан жеп, шайырлықты ақлай алғаның ушын.

Туўған ел, ана тилиңниң әрманларын жырладың,
Бес қосық жаза салып, көкирегиңе он урмадың.

Түркий зибан шияриятын⁶ жаңартып алға айдадың
Қосықтың қос материгин тутастырып жалғадың.

Байрон, Лермонтов Шығысқа танылып лапыз бенен,
Пушкинди сөйлестирдиң Саадий, Қафыз бенен.

5. Виршеплет—еплемей шайыр.

6. Шиярият—көркем әдебият, шайырлық өнер мәнисинде.

Қазан үстінде қуяш нур шашып тур, түргелиң,
 Мен хәм әкелдим саған алыс даланың бир гүлин.

Сандуўғашлар сайраған бул бәхәр шағларында,
 Жүр қәне, сайран етейик ол Қырлай жақларына.

Бай шешеклер балаўызға толтырып пал келтирсин,
 Жаман шайырларды шүрәле⁷ қытықлап өлтирсин...

Нәлет айтып сен жасаған заманның жәбирине,
 Егер сен тирилер болсаң, мен жатайын қәбириңе.

Апрель 1968—ж. Қазан.

АББАЗ БЕНЕН ХОШЛАСЫҰ

Дүньядан бир кеткен адам
 Қайта айланып келмес болар.
 Жақсы болып өткен адам
 Тирилерге теңлес болар.

Айтқан сөзиң ириликте
 Нақыл болып жүрилипти.
 Адамды адам тириликте
 Онша жақсы билмес болар.

Ленин—Қуяш нурын шашты,
 Қуўсырылған жағыңды ашты,
 Китабыңа халық таласты,
 Мәңгиликке мөрлес болар.

Сөзиң сүйсинтер елди көп,

⁷ Шүрәле—жез тырнақ. Тоқайдың поэмасындағы образ.

Кеттиң орныңды белгилеп.
Ким айтты сизди өлди деп?
Жақсы шайыр өлмес болар.

1970-ж. январь.

СОРША

*Қана болсаң ағын сууды жағала,
Тасып кетсең әулийени арала.*

Нақыл

1.

Барлық хәм жоқлықтың шегарасы бул.
Усы жерге келип излер жоғалар.
"Менсиз дүнья жоқ" деп, асқынған кеуил
Бунда сабасына қайта қуйылар.

Бунда күлки тынар ғұмша ләблерден,
Көзге жас жууырар, ақыл албырар.
Достың сенсиз үйге қайтар бул жерден.
Я ол сен қайтқанда ере алмай қалар.

Өлимнен хеш жүйрик қашып қутылмас,
Есаптан жаңылмас, ол хеш утылмас.
Бирақ ол қаст етип қылса да хәмир,—
Тек те бир күш оның айтқанын қылмас:
Саў болсын гүресшең, шаршамас өмир!
Бир шыбығы сынса, мың болар саррас.

2.

Әжел қурығынан жүйрик қутылмас,
Оны ойлап қорықпа, қорық сен мынадан:
Сени соңғы жолға узатқан адам
Көзине алмаса бир қәтире жас.

Өлимиң дәрт салмаса хеш бир кеуилге,

Жоқламаса сениң орныңды өмир.
 "Булда өтип кетти-аў, байғус, әйтеўир"
 Деп ойласа қойып атырып гөрге;

Отырыспада еске түссең нәғайбыл,
 Исмиң тирилмесе мысалы бир гүл,
 Жақсың илинбесе тилге" сол гезде;
 Түсине еңгениңде шоршып түсер бир—
 Бир дос, бир душпаның қалмаса изде,—
 Демек, сүрмегениң жартыўлы өмир.

1967-ж.

ӨЗ ҮЙИМ

(Михаил Лукониннен)

Қайда барсам өз үйим, өз босағам.
 Жер, суў, тоғай,
 Бийтаныс сай-салалар,
 Мен көрмеген — кирген аўыл-қалалар,—
 Бәри-бәри өз үйим, өз босағам.

Тоқта жолдас,—
 Иркилип тур бир заман!
 Билесең бе,
 Дос-яранман мен саған?
 Өз үйим деп есаплайын үйиңди,
 Сен пайдалан мен жыйнаған буйымды.
 Үйимиз де, ойымыз да усаған.
 Мынаў қала, заводлар да бизики,
 Мен дөреткен қосықлар да бизики,
 Қайда барсаң өз үйиң, өз босағаң...

Қарындасым,—
 Иркилип тур, жан ғанам!

Биз таныспыз.
 Айра салма жолыңды,
 Умытарман ба мен жарамды таңған хәм
 Разъездде былғап калған колыңды?
 Ал мына бир бийдай еккен жерлер ше?
 Ким екпесин,—
 Бул менин де ырысым.
 Ал мына бир сайраған булбиллер—ше?
 Мен билемен,
 Сайрар олар мен ушын.
 Булбил ушын тазартқанман хаўаны,
 Бийдай ушын бул жер жаўдан босаған.
 Тийгизбеспен енди жаўдың табанын,
 Қайда барсам—өз үйим, өз босағам.

Тоқта шеше!
 Излеп жүрмен мен сизди.
 Миннетдарман,
 Көр мени өз балаңдай.
 Урыс ўағында түнде әйнек қаққанда,
 Сен емес пе есик ашқан анамдай?!

Жолаўшылар!
 Туўысқанбыз билсеңиз.
 Биз таныспыз,
 Адамы бир елаттың.
 Сум өлимнен қутқарғансыз мени сиз,
 Сизди гөзлеп турған жаўды мен аттым.

Адам болса, жат санайды оны ким?
 Халқымыз бир хожалықтай жасаған.
 Бизикине ким келсе, — үй соныки,
 Қайда барсам,— өз үйим өз босағам.

ҚАРАҚАЛПАҚСТАН КҮТЕДИ СЕНИ

"Бизиң жақ хәзлик" деп айталмайман ал,
 Онша жаман да жер демеймен саған.
 Жүз ирет еситкеннен—бир көрген абзал.
 Мақтаныўды хәзир көтермес заман.

Бурында шымбайлы, гүрленли еки—
 Арбакеш Хийўада көрисип қалса:
 - Биз жақта ийт муты көкнар, темеки,
 - Ал бизде жантаққа өсер жамбылша...

- Бизде шөрек болып өседи бийдай,
 - Бизиң жаққа барсаң жатып ишесең...—
 Деп хәр ким өз елин мақтасып сондай,
 Шайханада бирге түсленеди екен.

Хәр қайсысы әрман еткен ишинен,
 "Пай, бир көретуғын жер екен" десип.
 Ал енди—ше? Жүрдек дуз-несип деген.
 "Ил —18" бенен жүрипбиз көшип.

Кеше Таллиндеги модное кафеде
 "Бизиң жақ ондай..." деп кимге көпирсең,
 Ертең Нөкисте оны көрип көшеде...
 (Жоқ, айта алмайман "хәз бар—деп —келсең").

Мәзи айтарым сол: елдиң аты —ел,
 Бул жерде де сиздей адамлар жасар.
 Қалыс нийет пенен көргиң келсе,—кел,
 Несибеңнен көресең—не жоқ, нелер бар.

Еситемеи, гүзде кеткен тырналар
 Тўёл қайтады деп мартта Аралға.
 Мен хәм қашан, қайда тартсам да сапар,

Сағынып, асығып қайтаман бунда,

Тек айтарым: жазда айғабардың
Жүзиндей сарғаяр төбеңде қуаш.
Бирақ, суў бойында қара таллардың
Саясы адамды ҳеш жатырқамас.

Ким шымшықтан корқса, екпейди тары.
Ыссы-суўығына көнгенбиз бөлким.
Алмасы шәйнектей Төрткүл бағлары
Күнсиз қалай енди писиўи мүмкин!?

Нәзик тәбиятлы пахтаға шекем
Күн күйдирген сайын ағарар қайтама.
Қара думалақ балалардың бетинен
Әмиў суўы менен күн нуры тамар.

Әмиў! Жоқ, бул сөзди басқа сөзлердей
Жай парахат тыңлап, айталмас халқым!
Әмиў болмағанда бул жерди биз де
"Қарақалпақстан" демес-ек бөлким.

Теңиз де жоқ ол болмаса егерде,
Жоқ ески Хорезм-тарийх дүньясы.
Шайырға йош берер таў жоқ бул жерде,
Әмиў—бизиң шайырлардың Париасы.

Бул ески жағыста жаңа турмыстың,
Йошлы қосықларын тыңлап өтерсең.
Әзелден ырымшыл, еден Шығыстың
Баз бир дәстүрине күлин кетерсең.

Бирақ умытпассақ бундағы елдиң
Мийнетке, дослыққа садықлығын сен,
Ығбал ырысқы өскен бул қыйын жердиң

Көрки, сақыйлығы кетпес кеўлиңнен.

Бул жерде халық қонақ ушын жаралған,
Баласынан қымтап, сақлар қонаққа.
(Шынында бул дәстүр унамас маған,
Қанымызға сиңип кеткен бирақта).

Көрискенде кийме қара көз әйнек,
Стол ма, гилем бе? Кәле жамбасла.
Бәйбишем әкелсе шай толы шәйнек,
Шөллемей турсаң да таўысып тасла.

Хаў, қонақ, жамбаста көпшик пәс ғой дым
Және бийиклетип бирин қойып ал.
Алдына ас, қолларыңды бос қойдым,
Қарның қампайғанша мықлым тойып ал.

Бийтанислық қулпы ашылар анық,
Шарап, сигарета... Зорғой қашан да!
Илиўли дуўтарды қолыңа алып,
Азырақ дыңғырлат шерталмасаң да.

Оннан соң қаралпақ өзи ақ шыдамай,
"Маған берип тур" деп қолын созады.
Палаўдан соңғы шай, хәзлик-аў, пай-пай!
Саз-сәўбет базары енди қызады...

Қалыс нийет ненен көрмек болсаң кел,
Ақ көкирегин ашық, ўақтың хош болсын,
Жолда ғарры көрсең, оған сәлем бер,
Тек жақсы адамлар ғана дус болсын.

Артық-аспай емес үй хәм үскене,
Ашық турар бәрха есик, шарбағым.
Қонақ-қудайдан тек бир жас кишкене,

Хош келдиң, мәрхәмат! Буйыр, қонағым!

Декабрь 1969-ж.

ҚЫЗЫҢ ГӨЗЗАЛ БОЛСЫН, ШАЙЫРА БОЛСЫН...

(Өзбекстан халық шайыры Зүльфия Исраиловаға)

Аппақ тақ хәмилели болғанда күнге,
Ең жақты жұлдызлар ығбал бәхәрінде
Сыбырласып айтқан былай деп түнде:
Бүгин сәхәр шағы шадлыққа толсын.
Ай жарлықап, темиршиниң үйинде
Қыз тууылып, аты Зүльфия болсын...

Азат, хош қылықлы қыз болсын өзи,
Пәренже көрмесин ай киби жүзи,
Түссин көп жолларға мүбәрек изи,
Таң жұлдызы яңлы әлемди шолсын.
Мың түменнен қайтсын ҳәр аўыз сөзи,
Азат қыздың аты Зүльфия болсын.

Айтқан: көзлеринде жұлдыз болсын деп,
Кеўлинде гөззаллық гүллеп турсын дер,
Гүрессин, қыйлансын, бәрин жеңсин деп.
Өзбек қызы бұлбил бир гөя болсын,
Жети ықлым оған қулақ турсин деп,
Исми ким дегенде—Зүльфия болсын.

Бир қәлем тартқанда —гүл ғумшаласын,
Жүп қәлем,—жылғада суўлар қағласын.
Үш қәлемде бұлбил шегип наласын,
Ышқы пәрьядында пәрўана болсын.
Қосықлар оятып бәхәр қуяшын,
Хәммениң тилинде "Зүльфия" болсын,

Айтқан: қыз ығбалы болсын зияда.
 Оны билсин Париж хәм Қаҳирада,
 Ҳинд елинде түссин мушаираға,
 Ҳәр басқан қәдеми гүл-гия болсын.
 Ҳаўазасы түссин пүткил дүньяға,
 Қайда барса бизиң Зүльфия болсын.

Жақсы адамның исми—кеўлдиң нақшы,
 Нийетлеп ат қойсаң хәммеси жақсы.
 Айтың, ким қызының атын қоймақшы?
 Бахыт ақшамында бир зия болсын.
 Болсаң перзентиңниң даңқын жаймақшы,
 Сорайман, қыз аты Зүльфия болсын.

Ул болса, өзиң бил ат қойыў жайын:
 Мейли Ғафур, Хәмид, мейли Ибрайым...
 Бирақ сизге бир нәсият қылайын:
 Қызықыз өнерпаз, шайыра болсын.
 Гөззаллық тымсалы болсын илайым,
 Аты хәм, өзи хәм Зүльфия болсын.

1966-ж.

БҮЛБИЛ ТОЙЫНА

(СССР халық артисткасы А. Шамуратоваға)

Сәхәр турып шықсам Әмиў бойына,
 Гүллер ғұмшаланып күлди, Айымхан.
 Өнер сахнасының шадлы тойында
 Ҳаўазың сүйсинтти елди, Айымхан,

Қайғыдан қамыққан жаўдыр көз едиң,
 Қоңыратлы қарапайым қыз едиң,
 Әрман аспанында бир жұлдыз едиң,
 Таң шуғласы менен туўдың, Айымхан.

Өнер гилтин шалып илгир зейниңе,
 Ғайбарланып, ҳеш айланбай кейниңе,
 Орайпекти қағып таслап ийниңе,
 Силкинип сахнаға шықтың Айымхан,

Көп кустаны қылып, сени көре алмай,
 "Эртист" деп бийпәмлер күлискен талай.
 Қалды сол өсеклер гуўлеп самалдай,
 Мәртебе таўына миндиң Айымхан.

Сазенделер сазлап қасыңда сазын,
 Дүньяға таралды азат ҳаўазың.
 Қуслар талўас етсе илмеги лазым,
 Өнердиң өрмегин илдиң Айымхан,

Сен сайраған ўақта шадлы наманы,
 Гүлдей жайнап жаңа турмыс жамалы,
 Есип кеўиллерде сәўир самалы,
 Қыс тоқсанлар жазға дөнди, Айымхан.

Сестиң жаңлағанда ҳәўижге минип,
 Тасларға тил питер гөяға келип,
 Кең сарайлы заллар силтидей тынып,
 Жүреклер шәўкилдеп соғар, Айымхан.

Сенсиз қызбас той-тамаша сейиллер,
 Жолыңа паяндоз рәңбәрәң гүллер,
 Алдыңда албырап ғошшақ бүлбиллер,
 Келип шаңараққа қонар, Айымхан.

Бир айтсаң, және деп журт етип талап,
 Ҳай, саў бол жеңгелеп" яки "апалап",
 Үриккен кептердейин дүрлеп шапалақ,
 Сахнадан жибермес сени, Айымхан,

Көрген ұақта туўған айдай жүзинди,
Халқым тыңлағанда хош ҳаўазыңды,
Театрлар тарта алмай назыңды,
Сахналар сықырлап турар, Айымхан.

Даўысың жайлап өзбек, түркмен журтларын,
Қыймылдаттың көп жигиттиң муртларын,
Қарақалпақтың көкиректеги қуртларын
Наўқандай өргизер сестиң, Айымхан.

Шықсаң жаўлығыңды сен қыя салып,
Журттың шапалақтан қоллары талып,
Қайта бастан гөне дәрти қозғалып,
Ғарылар жаслығын еслер, Айымхан.

Халық баҳалап хызметинди үлгили,
Өңириңе тақты ҳүрмет белгини.
Әмиў бойларының шәйда бүлбили,
Той мубәрек болсын, жеңге Айымхан.

1968-ж. Декабрь.

СААРЕМА

Бир атаў бол алыстағы:
Жузиң күнге жуўық турсын.
Ушан теңиз толқынсағы
Жағысыңды жуўып турсын.

Қарапайым гүллеринди
Алып кетип жолаўшылар,
Мақтасын өз еллеринде,
Ертеқ етип сени олар.

Юхан Смуул, Аду Ҳиндлер,

Тапсын сеннен йош хәм тема.
Теңиз гүли-әжайып жер,—
Саарема, Саарема!

Балықшылар қайтып аўдан.
Кафелерге кирер жайлап.
Дузлы самал тотықтырған
Жүзлериңде ерлик, айбат.

Ағаш сарқум ернегинен
Янтарь пиво көбик шашар.
Бир жағымлы нама менен
Толқын болып ырғалысар.

Кеўиллерге қуйып куш, нур,
Кешки иңирде жаңлар нама:
"Сендей жақсы жер жоқ ҳеш бир,
Саарема. Саарема!"

Атар таңлар, батар күнлер.
Саған ирең берип кетсин.
Алыс кеткен корабльлер
Жағысыңды әрман етсин.

Долы теңиз, қайсар адам —
Еки зор күш тәбиятта.
Орын болсын сенде мудам
Хәм ерлик, хәм муҳаббатқа.

Хеш бир жаман ат еритпе,
Сақыйлығың таңырқатсын,
Тар пейилли материклер
Кеңлигиңди күнлеп жатсын.

Сақлап ерлик салтыңды сен,

Кылышыңды шаншып қумға,
Ырғал сулыў нама менен,
Саарема, Саарема!

Саарема атаўы. Июнь, 1968-ж.

ТЫНБАЙ ЖАМҒЫР ЖАҰАР ПЯРНУ⁸ ЖОЛЫНДА...

Х. Турымбетовқа.

Тынбай жамғыр жаўар Пярну жолында.
Тоғай көк плащын қымтар гүрсинип,
Түнерер арқаның кеўилсиз күни,
Тынбай жамғыр жаўар Пярну жолында.

Кәнекей, Мамыйдың кең майданында
Ғәзир бир ат шапсаң тозғытып шаңды.
Әттең, телеграмма титирер қолымда,
Ақ кептердиң сынған қанаты яңлы...

Тәўбе! Ким ойлаған алдынан жорып,
Сени бунша ерте өледі ғой деп.
Мен де ақламаппан: бүгин сен өлип,
Алыста көзге жас келеді ғой деп.

Бийтаныс жол. Барар машина зуўлап,
Көз жумып отырман. Тек сен ойымда.
Кеўлим сүүретинди сызар сулыўлап,
Күн сиркиреп жаўар Пярну жолында...

Тәбият өнерге бай, қолынан келеди:
Адамның шайырдың түрлери аз ба!
Минезиң бир қыйын қолжазба еди,
Журт қыйналар еди оқыўға базда.

⁸ Пярну—Эстонидағы бир қала

"Ол енди жоқ" деген бир уғым жанга
 Ат жаўырына батқан ердей батады.
 Толқынсақлар минип-тусип атқанда
 Жағада мыңқ етпей жар тас жатады.

Сен сондай нар едиң. Едиң бийхазар,
 Тең едиң үлкеннен-балаға шекем.
 Ал енди ашшы тил, бийпул аўызлар
 Сенсиз кимди мүнжип хәз табар екен!

Өзимизди санаймыз илгир зейинге,
 Ким басқы көтерсе, соны бассынып.
 Уйқасқа кире алмай жүрген фейиллер,⁹
 Енди кетер деймен сенсиз асқынып.

Қосығыңа бир жыллы сөз айтса жайлы,
 Өзиңди сөксе де сен қайыл едиң.
 Өйткени, шынында сен шайыр едиң,
 Соқпағың бар еди езиңе пайлы.

Енди қосық оқыр ўақыт қызғанбай
 Регламент сүймеўши базыбир шеберлер.
 Сениң ер геўдеңди көтере алмай,
 Енди сықырламас ағаш минберлер.

Журтқа не жетпейди? Дуньяда зал кең,
 Хәр ким отырар билет алған орнында.
 Бирақ орның бос тур. Жоқсаң енди сен.
 Тынбай жамғыр жаўар Пярну жолында.

Таллин, июнь 1968-ж.

⁹ "Уйқасқа кире алмай жүрген фейиллер"... - Хожамурат қосықта фейл сөзлерди уйқасқа онша жолатпайтуғын еди. (И.Ю.).

МОЙТУМАР

(Пушкиннен)

Шалқар теңиз мәңги тынбай шарпылдап,
 Меңиреу жар тасларды жууған жерлерде,
 Ай күлимлеп сәўле төгип жарқылдап,
 Ләззетли, пайызлы кешки иңирде,—
 Шалқып көп қатынлы мусылман ели,
 Дәўран сүрген жерде тарқатып кумар,
 Наз етип, еркелеп турып бир пери
 Маған инам етти әжеп мойтумар.

Айтты саҳыпжамәл қыйылып сонда:
 "Жойтпа бул тумарды, жаным ҳеш қашан.
 Бир тилсимли күштиң әкси бар онда,
 Мениң саған деген ышқымнан нышан.
 Әжел қурығынан, бәле-мәтерден,
 Үргин, боранларда сақлап, сәўер яр,
 Қутқарып ҳәр қыйлы қәўип-қәтерден,
 Алып қала алмас сени бул тумар.

Күншығыстың бисяр дәўлетлерине
 Бул тумар қолыңды тийгизе алмас
 Хәм де пайғамбардың үмметлерине
 Хәким етип, дәўран сүргизе алмас.
 Ғайры елде мүсәпирлик қалыңнан
 Сени азат әйлеп, берип ықтияр,
 Қубладан арқаға елтип раўан,
 Елиңе апара алмас бул тумар.

Лекин, мәккар көзлер жуўхалық етип,
 Кеўлиң жат кыялға кеткен шағыңда,
 Түн жамылып, сеннен ықтыяр кетип,
 Ғайбана яр тутып өпкен шағыңда,
 Сени туўра жолға қайтарып бирден,

Қайта еске түсіп опалы дилбар,
Бийопа ышқыдан, қыянетлерден,
Аман сақлар сени сонда бул тумар".

АҒАЙИН

*(Қазақстанның Гурьев областына Ленин ордені берілуіне
байланысly болған мерекіде оқылды)*

Тууысқанның дийдарына тоймастай,
Көксимизді ашып қелдік, ағайин.
Қууанышымыз көкірекке жайғаспай,
Дәрья болып тасып келдік, ағайин.

Арал жақтан Каспий теңіз бойына,
Қарақалпақтан сый көрсетіп сыйыңа.
Гурьевтің гүрлеп атқан тойына
Қанат байлап ушып келдік, ағайин.

Ел екенсең ырыс қазаны қайнаған,
Теңізіңде ығбал ауы майлаған.
Шөллеріңде арқар, кийік ойнаған,
Төрт түлігі дүркіреген ағайин.

Қырда жууған, сууда қамыс-қурағы,
Каспий шүлен болса, сен бір қулағы,
Маңғыстауда бурқып мунай булағы,
Гүбили май гүркіреген ағайин.

Өндірісің пәтке миніп жүріскен,
Трубаларың аспан менен сүйіскен.

Көпириңде қос материк түйискен¹⁰
Жайық бойын жайлап атқан ағайин.

Шөл гүлиндей көрингенде нурланып,
Қызларыңа карай бердим урланып,
Тилде туұысқанлық жыры жырланып,
Дийдарыңды ақсап келдик, ағайин.

Қырда қазақ, ойда өзбек, қаралпақ,
Тарийх, дәстүр, жайлау хәм суу бәри ортақ,
Геўдеде жан, көкиректе ар ортақ,
Амансыз ба, абзал қазақ ағайин!

Мал қайтарып бир үстиртли кеңистен,
Тар қурсақта тай ғунандай тебискен,
Мийрим сүтин бир емишекте емискен,
Түбимиз бир туұысқанбыз, ағайин.

Көзлериңнен көрип қалдым көзимди,
Дилмашсыз түсиндим хәр бир сөзиңди,
Өз ағама мегзетемен өзиңди,
Егиздиң сыңары болған ағайин.

Сайран етсең Арал, Әмиўдәрьяны,
Көрер едиң бир гүлистан дүньяны.
Иске асқан қарақалпақ әрманы,
Шөлге гүлдей питип атыр, ағайин.

Мақат—Бейнеў - Коңыратқа өрлетип,
Төсеп барар рельсиңди сүйретип,
Көп узамай Гурьевтен гүўлетип,

¹⁰ "Көпириңде қос материк түйискен – Урал (Жайық) дәрьясының Гурьев қаласындағы көпиринен арман өтсең Европа, бержағы Азия (И.Ю.).

Поезд минип қатнасамыз, ағайин.

Гүңиренип Украинаның Кобзары,
Бул жерлерде еситилген көп зары.
Енди бунда ең бахыттың базары,
Манғыстауын құтлы мөкан, ағайин.

Ийсатайдың изине гүл питкен жер,
Махамбет қызғыштай қорып кеткен жер,
Күй атасы Қурманғазы өткен жер,
Даңқ тулпарын дүбирлеткен ағайин.

Хұрмет көрдің мийнетиңе миясар.
Алтын отта, ер хызметте сынасар,
Өңириңе Ленин орден жарасар,
Мерекең мүбәрек болсын, ағайин!

28-сентябрь, 1961-ж. Гурьев.

МАҚТЫМҚУЛЫНЫҢ ЖОЛЫНА

Әл қасыл малына базар таба алмай,
Сегбир тартқан кәрұанбысаң, несең сен?
Көкиректе шер болып сыртқа шыға алмай,
Жылап кеткен әрманбысаң, несең сен?

Селлер қутырмаса Әтиректе сайдан,
Қут қашты деп геркез қашар ол жайлан,
Шабылмаған қылыш, мәртке зар майдан,
Сүрилмеген дәўранбысаң, несең сен?

Яшмақ тислеп, гүляқалар тағынып,
Ақ жүзиңе қара жаўлық жамылып,
Айралықтан баўыры оттай қамынып,
Зарлап кеткен жананбысаң, несең сен?

Зергерсиз зермисең, бағмансыз бостан,
 Қәлемсиз көкирекке питилген дәстан,
 Шөлде Ғәриб—Шасәнемге табысқан,
 Гөззал көшки—әйўанбысаң, несең сен?

Устасы дүньяға бир келген ғалы,
 Сатып ала билмес дүньяның малы.
 Сәти түсип оннан турмай самалы,
 Атылмаған кырманбысаң, несең сен?

Жети ықлым гилтин зейинге салып,
 Гүл жапырағын қазан аязы қарып,
 Жәҳиллик дәртине дәрман ақтарып,
 Тапбай кеткен данамбысаң, несең сен?

Шадлы дәўран келип, гүллеп диярың,
 Зер —зергерин тапты, кәрўан—базарың,
 Жаңа әўладларға толып гүзарың,
 Шешек атқан бостанбысаң, несең сен?

Ибрайым дер: шын шайырлық жолысаң,
 Адам кеўлиниң сен солмас гүлисең,
 Қосықтың қудайы Мақтымқулысаң,
 Халқың менен қайта туўған шешенсең.

ХОШ КЕЛДИҢ ТҮРКМЕНИМ, САПА КЕЛИПСЕҢ

Шәйда бүлбил қонып таза гүллерге,
 Ығбал мийўаларын молдан терипсең.
 Кеўлиң ылғал етип, бизиң еллерге
 Хош келдиң түркменим, сапа келипсең!

Сапар әнжамыңда сәрўи раўаның,
 Горуғлыдай гүрлеп сүрген дәўраның,
 Қурбаның болайын әзийз мийманым,

Хош келдиң қардашым, сапа келипсең.

Дос сәлеми шийрин зибан-тиллерден,
Нар, маялар шырпынысқан шөллерден,
Қара қумлы, мурғы-зарлы көллерден,
Хош келдиң түркменим, сапа келипсең.

Әтирек, Гүрген, бәхри Хәзәр жақлардан,
Мурғаб мәнзилинен, Феруз бағлардан,
Боз думанлы Балхан, Көпет дағлардан,
Хош келдиң әзийзим, сапа келипсең.

Жүгирик жәйранларды артыңа салып,
Райхан гүллердиң жупарын алып,
Туұысқан дийдарын аңсап қуұанып,
Хош келдиң түркменим, сапа келипсең.

Ханлар бизди жаўластырып та көрди,
Алдап, түрли жолға бурып та көрди,
Бирақ буза алмады дос кеўиллерди,
Әзелден қардашым, сапа келипсең.

Ата-баба бир жайлаўда мал бақты,
Муўса, Сүйеу бир дуўтардан тар қақты.
Кесте тиксек бирге бүктик бармақты,
Намалас нағысым, сапа келипсең.

Ибрайым дер, аржақ хәм бержақ болып,
Бир муқамға дуўтар хәм ғыжжақ болып,
Сен Сейидий болсаң, мен Бердақ болып,
Шадлы саз шалыўға сапа келипсең!

1961-ж.

ТОЙЛАРҒА УЛАССЫН ТОЙЫ ТҮРКМЕННОҢ

Сақый нурын төккен ығбал қуяшы,
Көзге ысық гөззал жери туркменниң,
Кеўил бостанының шадлы намасын
Сизге алып келдик, ели түркменниң.

Ығбалымыз Октябрьден жаралған,
Халық пенен халық той тойласып қуўанған,
Төрткүл бағларынан, айдын Аралдан
Сәлем сизге, мийнет ери түркменниң!

Сен бағ едиң, бұлбил емес, зағ қонған,
Мен хәм дарақ едим шөлде сарғайған.
Уллы Ленин сыйпап бизиң маңлайдан,
Жаўдырап ашылды гүли түркменниң.

Ығбал гүли питип қызыл қыяға,
Бахтымыз ашылып күннен зыяда.
Қайтадан қыйғырып келди гөяға
Мақтымқулы—сөйлер тили түркменниң.

Небитдағда нефть кәни уласып,
Қарақумда қызғалдақлар гүл ашып,
Ашхабадқа ай —жұлдызлар таласып,
Ышқы отындай жанар түни түркменниң.

Алтын жағыс Шаржоу менен Марыдан,
Бахарденниң даңқы кеткен ғалыдан,
Шежирендди қозғап көрсем арыдан,
Биз бенен сабақлас теги түркменниң.

Ерис-арқаў шыйратылып нығыздан,
Сорастырып көрсең түбим тығызбан,
Сейилхан, Жайылған хәм де Оғуздан

Биз бенен тамырлас түби түркменнің.

Әнейи қалпақ деп ойламаң мени,
Бизди билер теке, яўмыт, көклени.
Горуғлының ғошшақ Сапар мәхреми
Қарақалпақ десер ели түркменнің.

Хорезм, Ташаўыз, қарақалпағы
Қатар қонған бир атаның урпағы.
Саяласа бир гүжимнің жарпағы,
Суўыма сағалас суўы түркменнің.

Тахтакөпир, Шымбай, Халқабатымнан,
Мақтымқұлды мен билермен ядымнан,
"Текеналыш", "Алақайыс", "Адыңнан",
Сазыма муқамлас сазы түркменнің.

Хәр жыл Әмиў бойында зор жарыстан
Қатарласып үш ат келер алыстан,
Қатнасықлы қазан табақ алысқан
Татыў қоңысым Ташаўызы түркменнің.

Ақ телпек астында көзи алалы,
Гөруғлыдай ғошшақ, тили сәналы.
Қырым қошқарындай дөң пешаналы
Жигити болымлы болар түркменнің.

Жәйрандай жилўалы, гөззал, ийбели,
Лапламадан кетен көйлек кийгени.
Таўыстай таранған, өңири түймели,
Кеўлиңе дәрт салар қызы түркменнің.

Бурын барса келмес шөли-бәябан,
Бүгин бағы бостан болды саябан.

Поездлар қышқырып қызыл қыядан,
Алтынға айланды қумы түркменнің.

Той деген бул халықтың ғазийнесидур,
Кеўилдің дүбирли әндийшесидур.
Шаңлы зәхметкештиң мәртебесидур,
Тойларға улассын тойы түркменнің!
1967-ж., октябрь.

СИТОРАИ МАҶИ ХАСА¹¹

(Бухараға)

Келдим мен, жамалыңды көрсем деп таўлар аса,
Эй, сен шаҳла көз дилбар, болма көзимнен таса.
Бул шәхәрге ким келсе, ашық болмай кетпеген,
Сәлем әзийзим Бухара —ситораи маҳи хаса!
Ең шырайлы жұлдызлар хәм көзиңнен нур
алармыш,
"Ләби хәўиз" бойында ләбиң пал куйған кәса.
Ҳафыз, Турды Фарағийлар тымсалыңды таппаған,
Мен сонда қәйтип табарман, —ситорои махи хаса!
Ибни Сина хәм ышқы дәртине дәрман таппаған,
Сениң хәр тасыңнан заманлар алған поса.
Минари Кәлан басында бир ләйлек қус көрдим мен,
Сени сағынып келгендур, ситораи махи хаса.
Науайы ах шеккенде сениң ышқыңда жаный,
Шөлинде лаўлап көк жалын, қумың зер болып
тасар,
Қәлесен, жүзде қалыңа Төрткүл, Шымбайды
берейин,

¹¹ Ситораи маҳи хаса – ең шырайлы жұлдызлардың жұлдызы – Бухарадағы хош тәбиятлы жер.

Кеўлимниң ышқы гүллерин алармысаң ямаса!
 Қарақалпақша йошлы қосық-сазлар әкелдим саған,
 Ұа, гөззал Бухаражан, дүнья турғанша жаса.
 Ибрайым дер, сениң атың шайырлар илхамыдур,
 Ситораи махи хаса, ситораи маҳи хаса!

1969-жыл, март, Бухара.

* * *

Көрингенге мин тағып,
 Қазбалай берип нетесең?
 Миншиллик — шийше унтағы,
 Көз ашалмай кетерсең.

Кемшилик излегениңде
 Хәммеден де табылар:
 Арыў кыздың меңинде
 Бир талшық қыл талы бар.

Әжжедей аппақ дийўалға
 Бир шыбын қонып қалыпты.
 Хийўада келте минарға
 Ләйлек қус уя салыпты.

Қасқа екен жийрен тай,
 Айтсаң көп тағы—тағылар...
 Жер жәхәнге жалғыз ай,
 Оның да жүзде дағы бар.

1966-ж.

ЭПИГРАММАЛАР

ҚАРАҚАЛПАҚҚА

Атың бар төрт бууыннан,
 айтарда тилге аўыр.
 Өзиң кирттай-ак халықсаң,
 дәстүриң пилге аўыр.

БИР ДӘБДЕБЕЛИ ИЛИМПАЗҒА

Егерде мен патша болсам,
 жазалы қулға
 Китабыңды оқытар едим оған,
 сатып турып алғызып пулға.

ТАЯҚТАҒЫ ЖАЗЫҰ

Жаман жолдастан таяқ жақсыдур.
 1969-ж.

ЎӘСИЯТ

(Марк Шехтердан)

Грузин соққан қанжардай
 Қайысыў билме, қатты бол.
 Асқар таўдың музындай
 Таза муҳаббатлы бол.
 Кетпесин дослар жаныңнан,
 Ашық турсын есигиң.
 Татсын дастүрханыңнан
 Ұәр қонақ өз несибин.
 Сыйлай бил қарындасыңды,
 Анаңа хұрмет қылагөр.
 Дурыслық алсын басыңды,
 Өлсең де дурыс болагөр.
 Майыса берме солқылдап,
 Мәртликке белиң буўылсын.
 Тамырыңда толқынлап,

Суў емес, от жуўырсын.

* * *

Күнлей көрме кисини,
Шаппа аңсат бахыт ушын.
Сәл нәрсеге исинип,
Бүркеме журттың жақтысын
Қартайғанда жер шуқлап,
Жүзиң төмен болмасын.
Артыңда қалған сөзиң де
Журт мәпине жарасын.
"Даңқ, мәртебе қуўған жоқ
Бул—хұрметке ылайық!"
Ол —ел ушын туўған" деп,
Айтар болсын халайық.

АНА ТИЛИМЕ

Жыраў сени бәйги атындай баплаған,
Шешенлер даўда шынлап сени таплаған.
Алпамыслар уран етип урыста,
Бердақ сени қурал етип саплаған.

Байтерексең өскен гөне тамырдан,
Дилўарлығың қыл суўырған қамырдан.
Қарақалпақтың кеўил қусы сайраса,
Сөз қыйсыны ғәзийнеңнен табылған.

Гүлпаршынлар баўыры оттай қамынып,
Кызлар сынсып муңын айтқан шағынып,
Сен арқалы ханды жумсап қатынлар,
Әжинияз сайраған елин сағынып.

Накылларын, шағып көрсем, мағыздан,
Жуўабыйсаң зейин суўын ағызған,

Атам саған азаматлық жан берип,
Анам саған мийрим сүтин тамызған.

Ырасғейсең дурысын айтқан аңқылдап,
Сахрайысаң қатты дауыс шаңқылдақ.
Жалған сөйлеп жағыныұды билмейсең,
Сыбырласаң ғазлар үркер ғаңқылдап.

Мен теңеймен сени жеген наныма,
Ууыз бенен рухың синген қаныма.
Ес билгели тил жатырқап көрмедим,
Бирақ сен дым жақынсаң-ау жаныма!

Сазға қоссам ҳауалайсаң аласар,
Илме султан сулыұлығың жарасар.
Қандай жақсы ағайиннің көплиги!
"Жақынбыз" деп саған көп тил таласар.

Болмасаң-да айтарлықтай үлгили,
Сен — сахраның сары қанат бүлбили.
Ханлар сени қосбаса да қатарға,
Ленин сени есиркеген тил билип.

Уллы саздан бир шарқана қағасаң,
Дослық десе сөз ағласын табасаң.
"Коммунизм" деген сөзди айтқанда,
Шадлы қосық дәрьясындай ағасаң.

Таллар сенше гүуилдескенин көрдим,
Сеннен шөл самалы ескенин көрдим.
Қара үйде Пушкин менен Бердақтың
Қарақалпақша сәўбетлескенин көрдим.

Ана тилим, сен—басқадан айырмам,
Сен турғанда мен де әдеуир шайырман.

Сонша қатал сүргинлерде жоғалмай,
Бул күнлерге жеткениңе қайылман.
20-сентябрь, 1970-ж.

ХАЛЫҚ СӨЗЛЕРИ

Халқым дана десем болар,
Нақыл еткен биле-биле:
Сөйлей-сөйлей шешен болар,
Көсем болар көре-көре.

Нақыл көптиң мүлки болар,
Адам сумы түлки болар,
Ийт жулдызға күлки болар
Айға қарап үре-үре.

Корққанларға қос көринер,
Жолдаслық жолда билинер.
Жүргенге жормал илинер,
Көп көрерсең жүре-жүре.

Бәдхасылға хәмел жетсе,
Пухарасын талар ийтше.
Қумырсақаға қанат питсе,
Хәлек питер келе-келе.

Халқым қалпы айтсын қалай?
Заманларды көрген талай.
Биреу өткен жылай-жылай,
Биреу дәуран сүре-сүре.

Шайырлық етсе наданлар,

Бәлеге қалар адамлар,
Ақмақ айтар, ақыл тыңлар,
Зейин менен иле-иле.

Менменликке басты шатпаң,
Шымшық өз тасына батпан.
Ешек озсам дейди аттан,
Желмаядай желе-желе.
Күшигеннен бүркит болмас,
Теңиз суұын сырқып болмас,
Жартыұлы жүн қырқып болмас,
Ала қойды бөле-бөле.

Адамның бир парасы бар:
Оқымай-ақ санасы бар.
От жаққыштан дана шығар,
Сөзге қулақ түре-түре.

Қызлар белин қынасады,
Мәрт майданда сынасады,
Қыймылдаған қыр асады,
Еңбек еткен еме-еме.

Кирпиктен кеуілге жара
Туссе, оған бар не шара?
Бийтәртип өскен кыз бала
Бәле табар күле-күле.

Астарлап айтар маманлар,
Буның мәнисин ким ақлар?:
Атадан алтау тууғанлар
Жетеу болар өле-өле?...

Қалауын тапсаң қар жанар,
Жүйсиз урсаң балта сынар,

Жигит жаслай дилўар болар
Мәжилиске кире-кире.

Дүнья қуўған байыр,—өтер,
Ел қыдырған сайыл өтер,
Из қалдырып шайыр өтер,
Сөз маржанын тере-тере.

ЖАРАСАР

Хәр нәрсениң өз түри, өз бояўы
Үйлесип алысқан гезде жарасар.
Ақ бояўға жүрмес көмирдиң даўы,
Қара ирең қарамық көзге жарасар.

Көк аспанға қарап кеўлим сүйинди,
Жаздың лифасы дер жасыл кийимди,
Сағынып сарғайыў хош етер кимди?
Запыран жамалы гүзге жарасар.

Бәхәрде доланған қырмызы гүлим,
Лаплама кызылдан көйлеги оның.
Сарылық түсирмес алтынның қунын,
Зердиң пуўын берсең жезге жарасар.

Аппақ қар үстинде қараўытар ғарға,
Қамшы өрим нағыс жарасар марға
Тынықлық—айнаға, жақтылық—нурға,
Қара қаллар ақша жүзге жарасар.

Ибрайым дер; байдур бояў базары,
Қандай түр излесең табылар бәри.
Адам кеўли деген таўыстың пәри,
Қанша ирең берсең сөзге жарасар.

ТУМАРИС

(Массагетлер қыссасы)¹²

"...Сен жалмауыздың тойымсыз көзлеңди қанға тойғызбасам, мени массагетлердің Қуяш құдайы урсын". (Тумаристиң Кир патшаға айтқаны).

Геродот. Тарихнама, 1 т. 214-б.

"Массагетлер Кир менен болған сол бір қырғын сауашта наятый мәртлик көрсетти".

Страбон География, XI.8.

"Ҳаял уран болған екен".

Бердақ. Шежире.

I.

Тумариса, ўа анажан,
Сарсыласаң басың ийип.
Перзентиннің азасынан
Жүрек-бауырын тур ғой күйип.

¹² Массагетлер—буннан еки ярым мың жыллар илгериде Окс (Әмиў) хәм Яксарт (Сыр) дәрьяларының аралығын жайлаған көшпели қәуімлер аўкамы. Олардан усы еки дәрьяның Оксияна (Арал) теңизине қуарлығындағы батпақлы атаўларда жасаған массагетлерди хәзирги тарих илими карақалпақлардың бабалары деп танийды.

Еңкейтпе тилла жығаңды,
 Сыр берип нашарлық етпе.
 Қайғы алдында қайысқанды
 Жақтырмайды массагетлер.
 Вос келипти үмит атын,
 Ай-хай! Бирақ, өкинбе сен.
 Өз қәтесин, өз уятын
 Жуўған ол өз қаны менен.
 Көтер басты! Қайда сениң
 Еркеклерди басқан сусың?
 Жолбарыстың жаў бүйрегин
 Жулып жеген ғайбар күшин?
 Қас батырдың бас сүйегин
 Зерен етип, қымыз ишкен
 Сен емеспе, елдиң кегин
 Кескилесип алып өскен!
 Арқар мүйиз ай астында
 Ким көркиңди сағынбаған,
 Өгиз суўдың жағасында¹
 Ким күшиңе табынбаған!?
 Кий жарқылдап сәўкелеңди,
 Сыр берип нашарлық етпе.
 Көп қайғырып жүдегенди
 Жақтырмайды массагетлер.

2.

Тумариса отыр үнсиз,
 Тарқатқан ол қолаң шашың.
 Боз орда мисли ҳеш кимсиз,
 Отыр хәмме ийип басын.
 Ғыжлап турған ошақтағы
 Сексеўилдиң қозы сөнер.
 Ал кеўилде перзент дағы
 От тийгенден өршеленер.
 Кесик қулақ нөкер үйден

Шығып кетти бир жақларға.
Сууық хабар ол әкелген
Қалды гүўлен қулақларда.
Ол айтқан: "Патшам, бизлерге
Бул сапары Күн қас болған...
Жаў албырап қашқан жерде
Таяр аўқат, мол дәстүрхан
Жайыўлы турғанын көрип,
Жапырылып түстик аттан.
Жатыр меслерде көпирпп
Бир ишимлик, өзи қатқан...
Иштик симирип, жедик етти,
Кеўил өсти, бас ғуўылдап.
Уйқы басты, диңке кетти...
Жаў, сөйтп, түсирди алдап.
Есимизге келсек кеште,
Аяқ-қоллар матаўлы тур.
Бул қорлықлы күнди еске
Алыў маған таўдан аўыр!
Көк шатырда көшки тақта
Шақ отырар ғарқ-ғарқ күлип.
Үстимизде той қызбақта,
Биз жатырмыз тирилей өлип.
Бир ўақлары тиклеп бойын,
Турды балаң жайнап көзи.
— Патша, қутлы болсын тойың!
Бар мениң бир айтар сөзим.
Босат мениң қолларымды,
Еркин есеме енейин.
Билсең пайда сырларымды,
Қәлесек айтып берейин,—
Деди турып тутқын балаң.
(Мен ойладым: жигит мынаў
Енди өли арысланнан
Тири тышқан абзал билди-аў).

Фарсылардың шағы сонда
 Шарап толы тилла жамын
 Ишпей бираз отырды да,
 Сыйпады жийрен сақалын:
 —Алып-анадан, ат-бийеден,
 Мәртлигиңе тарттың, бала.
 Жаўдың да мәртин сүйемен,
 Хәй, жас батыр, маған қара!
 Әкең бир сақ патша болды,
 Журтына жаў дарытпаған.
 Дүньяға даңқ жайып өлди,
 Ким тийе алды барып оған?
 Анаң-арыў Тумариса,
 Патшалыққа жарасады.
 Хоразмия, Согдиана
 Оған көптен таласады.
 Асаў арқар ақшы қуўса,
 Асқар таўдан пана табар.
 Бийик шыңға бүрkit қонса,
 Оның ушқыр қанаты бар.
 Аўрамазда¹³ тәңирим маған
 Құдиретли шалық берди.
 Көп еллерди асаўсыған
 Қылыш пенен алып берди.
 Бактр, мидан, парфи, дербик,
 Хәммеси де өжет болған.
 Бирақ, жети жәҳан дерлик
 Бүгин маған қуллық қылған.
 Ақыл менен алдын болжап
 Өжетлигин қойса анаң.—
 Аманлықта жасаў олжа,
 Мәдеткәр бол десе маған,—

¹³ Аўрамазда (Ахура Мазда) — әйемги фарсылардың тәңириси. Базда оны Армуздеп те атайды.

Елин фарсылар шағының
Панайында болар еди.
Есигин боз ордасының
Жел ашып, жел жабар еди.
Бирақ ол жоқ. Билгир анаң
Билимсизлик етти, мине:
Үштен бирдей ләшкери хәм
Улы ғапыл кетти, мине.
Қатын бийлеген ел онбас,
Көрдик буны сенлер бетте.
Ел-журтына болғандай бас
Еркек жоқпа массагетте?!
Хүкимдар болып жұрт сораў,—
Шешен емес, сениң жолың...—
Деп, жәхәнгир Кәйхысраў
Шештирди батырдың қолын.
— Шах, сен билгирлик ис еттиң,
Умытылмас бул көпке дейин.
Енди саған массагеттиң
Қосығын айтып берейин:
"Ат орнына арқан тағып,
Жолбарысты жеңип болмас.
Аўзын қанға толсадағы
Жаў алдында төгип болмас.
Асырасаң да әлпеш етип,
Шөлин ансап өлер арқар.
Мий қәтесин қол дүзетип,
Бас жазасын мойын тартар" —
Деп, сақшының қос баўынан
Қанжарын тез қағып алып,
Жалт-жулт шақмақ шағылғандай,
Таслады ол өзін шалып.
Ұа, патшайым, —Қуяш қызы!
Өлди сөйтип батыр улың.
Турдым мен де көзим қызып,

Ах, қаныңдай жақсы өлим!
Мәрт перзентин патшалықтың
Сырын жаўға алдырмады.
Өзин-өзи шалып жықты,
Душпанына шалдырмады.
Мен де өлдим,.. Эттен, бирақ,
Мәртлик емес, қорлық пенен,
Түсти шоршып еки қулақ.
Кесилди де зорлық пенен.
Көз алдымда қулағымды
Жегизди бир жәллатына.
Шандып қол хәм аяғымды,
Терис мингизди атыма.
Деди: "Айтып бар патшайыңа
Уллы шахдан дуўай сәлем.
Сыйынсын Күн қудайына,
Урысыў ушын бизиң менен".
Хош Тумарис, әдил патшам,
Массагетлер мақтанышы!
Тәңирим яр болсын саған,
Әкелген хабарым усы.
Мен атқардым миннетимди,
Хош бол, қорлықларымды мен
Ел-журттан аўлаққа енди
Өзим арқалап кетемен..." —
Деп қулақсыз нөкер бирден
Тумариске қуллық етти
Хәм атылып шығып үйден,
Қараңғыға сүңгип кетти...

3.

Ана кеўлин қан жылатқан,
Қарғыс саған, қарады қун!
Жан жүйесин сөтип атқан

Жазады бул жараны ким?
 Патша ҳаялдың жүрегин ол
 Қус урған бир көгершіндей,
 Мийрими жок бир түкли қол
 Жулқып, қыйнап атты бирдей.
 Көз алдынан өтти бүгин:
 Сол жаўыз қол көптен бери
 Жулмақ болып дала гүлин,
 Түрли хийле еткенлери,
 Фарсы шахы минип күшке,
 Көп еллерди жаўлап тегис,
 Бүгинлиги Тумариске
 Ашық болып қалған емис...
 Ҳаял патша еслер бәрин:
 Ҳайяр шаның шайтанларын—
 Қәйхысраўдың елшилерин
 "Болмайды" деп қайтарғанын.
 Шаның көзи қанталасып,
 Қатты ашыўға минген сонда.
 Массагеттиң кең даласын
 Боямақшы болып қанға,—
 Ләшкерин шубыртып айдап,
 Дәрьяға сал таслаған ол.
 Үрленген меслерди байлап,
 Көпир сала баслаған ол.
 Сол мәхәлде Өгиз суўдан
 Еки атлы жүзип өтти.
 Шахға Тумарис арыўдан
 Мынадай өтиниш жетти:
 "Жәхәнгир шах, қайт ырайдан,
 Жанды сонша қыйнайсан —дә!
 Нең жетпейди? Қорқ қудайдан.
 Арғы жүзге сыймайсаң ба?!
 Сонша алған ел-елатың,
 Аўзың батып ағыл майға,

Бизиндей бир жесир қатын
 Өз елиңнен табылмай ма?
 Балық уўлап, мал айдаған
 Елдің тынышлығын бузба.
 Төгилмесин қалайда қан,
 Өтпе бизиң даламызға"
 Тыңланбады. Бүгін келип,
 Жаў дәрьядан берман өтті.
 Хә демей-ақ салды бүлик,
 Ис бағығы қырын кетти.
 Ал, мине, биринши урыстың—
 Мәккар урыстың құрбанлары,
 Көз алдында Тумаристиң
 Ессиз улы, қыранлары
 Елес берип, ийип басын,
 "Кешир, ана" деп турғандай.
 "Жайылмасын қара шашың,
 Бол мәрдана" деп турғандай...
 Патша хаял соң-соң барып,
 Бойын бийлей баслады ол.
 Алтын әребегин алып,
 Өташтанға таслады ол.
 Үй толы журт—кәтқудалар,
 Сәркардалар өрре турды.
 (Бул дәстурди билер олар)
 Хәммеси сыртқа жуўырды.

Жасыл түсип, құрт геўлеген
 Қасында бир байтеректиң
 От жағылып, журт гүўлеген
 Қушағында ыза кектиң
 Әрўақ шақырып ғарры порқан,
 Гүбелектей отқа урар.
 Зикир салып дуў аламан,
 Массаетлер ойын құрар.

Тым-тырыслық шөкти бирден,
 Құлаққа урған танадайын.
 Қалың құрда орта жерге
 Турды келип патша айым.
 Ақ гиреўке, алтын кәмар,
 Жарқ-журқ етер дуўлығасы.
 Көзінде жуп жұлдыз жанар,
 Сулыўлықтың нур тулғасы.
 Кун перзенти нурлы Әташ —
 Оттың пийри жалын атып,
 Түнге қарсы ашып саўаш,
 Турды оны жақтылатып.
 "Киндик қаным тамған далам,
 Ана жұрттың топырағы,
 Бийопалық етсем саған,
 Көзимди қус шоқығаны..."
 Деп ай жүзли арыў патшам,
 Жалаңашлап оқ сийнесин,
 Бир шаланы алып оттан,
 Күйдирди ол ақ мәммесин.
 Ант еди бул қорқынышлы,
 Айқасарда өмир өлим.
 Жұрт сезип бир уллы күшти,
 Зор шайқасқа буўды белин.
 "Ўа, патшайым, Қуяш кызы,
 Жолың болар, қара әне:
 Тиштриа¹⁴ — бақ жұлдызы
 Ақ ат болып шықты және"
 Деп қол былғап ғарры порқан,
 Отқа түсип өлип кетти.
 Зикир салып топ аламан,
 Таң атқанша ырым етти...

¹⁴ Тиштриа—Сириус жұлдызы. Әйемги азиялылар оны кийели деп санаған. И. Ю.

4.

Айдарлы тууы теңселип,
Шықты жолға массагетлер.
Жоллар сегбирин еңсерип,
Қылды жанға қысыўметлер.
Нар қамыслы жағаларда
Көп ғаўданлы көллер қалды.
Адам бармас атаўларда
Паналасып еллер қалды.
Жер қайысқан қалың ләшкер,
Аң бездирди ат дүсирлеп.
Алды таўға минсе сәске,
Арты түнде жүк түсирген.
Бурқыратып жуўсан ийисин,
Шаңғыттан күн көзин басты.
Қан сасықлы той күсеген
Қара ғузғын ғаңқылдасты.
Түлки жортпас түнейлерден
Түнде кетип барар олар.
Қарсақ жортбас қалыңлардан
Қалғып өтип барар олар.
Үш күн жүрип, Үркер бата
Жетти Өгиз өткелине.
Отты жағып қатар-қатар,
Ат отлатты шеткериге.
Бул ақшам тынығып жатты,
Ер дастанып, қылыш қайрап.
Таң алдында жети атты
Қурбанлыққа шалды сайлап.
Арты дәрья, алдында тақ,
Шығар күнге жүзин берип,
Патша артынан барлық адам
Табыныўға турды келип.

Сенди Шолпан—таң жұлдызы,
 Көрип уллы Күннің жүзин.
 Күн келбетли сахра қызы —
 Тумарис баслады сөзин:

"Гүлдир-гүлдир киснеген,
 Алтын жүен тислеген
 Ат жолыңа садаға,
 Мийримли Қуяш, қоллайгөр,
 Жүйрик Қуяш, қоллайгөр.
 Қамысы нуұлы көл берген,
 Селеуи семиз шөл берген,
 Гүркиреп Гүлдирмамасы,
 Аспаннан пөстек сабаған.
 Мийримли Қуяш, қоллайгөр,
 Сақый, Қуяш қоллайгөр.
 Асығы пүтин ақ серке
 Қой басласын қотанда.
 Белдеуде киснеп тулпар ат,
 Сүринбесин жортқанда.
 Мийримли Қуяш, қоллайгөр,
 Жүйрик Қуяш қоллайгөр.
 Ошағымыздан от сөнбесин,
 Бәле-қәде келмесин.
 Атымызға туяқ бер,
 Тәнимизге қуұат бер.
 Мийримли Қуяш, қоллайгөр,
 Қәхәрли Қуяш, қоллайгөр.
 Бийигин көрсет таўлардың,
 Еңсесин көрсет жаўлардың.
 Абырай берсең, улыстан,
 Әжел берсең — қылыштан.
 Оттан, суўдан асыра,
 Тынышлық ошақ басына.
 Мийримли Қуяш қоллайгөр,

Нурлы, Қуяш қоллайгөр".

5

Күнге сыйынып таң атырып,
Тумарис ай мәрди майдан,
Шақырды да қас батырын,
Былайынша берди пәрман: —
Қасыңа үш жигит алып,
Шайла жолға сен өзиңди.
Анаў залым шаға барып,
Жеткиз мына бир сөзимди:
"Әй, қанқумар Қәйхысраў,
Жетистим деп масайрама.
Қан төгийге қунықса жаў,
Қан ийсине басы айналар.
Жеңгениң жоқ улымды сен,
Мәртлик саўаш майданында.
Қой ҳийлепаз жолыңды сен.
Еркеклигин қай жағыңда!
Жүзимниң сол жаўыз суўы
Ишсең, естен тандырады.
Ақыл-хұшты бастан қуўып,
Айтқызар көп сандырағы.
Сол нәлетий суўық менен
Алданыпты ессиз балам.
Тырнақ асты уўың менен
Жазылмас дәрт салдың маған.
Қаннан басқа ҳеш нәрсени
Ишер күниң жоқ па енди?
Қанның усы төгилгени
Жетер-жетер. Тоқта енди.
Қолға түскен ләшкеримниң
Тирилерин қайтар берман.
Бағларында өз елиңниң

Жатбайсаң ба сүрип дәўран.
 Турмасаң бул тәўеллеге,
 Ертең оған зар боларсаң.
 Саўда салып саў геллеге,
 Дәртке сазыўар боларсаң.
 Массagetтиң уллы тәңири —
 Күн ҳаққына ант ишейин:
 Тойғызаман қанға енди
 Тойымсыз көзиңди сениң".
 Шапқыншылар кетти шаўып,
 Шаң бурқырап шықты көкке.
 Қайхысраўға айтты таўып,
 Шах ғарқылдап күлди текте...

6.

Массagetлер өз патшасын
 "Күн қызы" деп санар еди.
 Шынында оның анасы
 Қарапайым ҳаял еди.
 Қарапайым деў де қыйын,
 Ол да патша еди билсең,
 Өмирден көп алған сыйын.
 Ертекедей аў айта берсең:
 Адамзаттың арыў ярымы —
 Тиришиликтиң аналары!
 Еркеклердиң сум, залымы
 Жаныңызды көп жаралады.
 Ертеке емес, тарийх гүўа:
 Ертеде қыз ўақтыңызда
 Еркеклерди сиз бир жола
 Жүгинткенсиз тахтыңызға.
 Турпайы күш келе-келе
 Табынған алдында қулап.
 (Сол тырнақ ашыўын еле

Кек тутып жүр көплер бирақ...)
 Ол да аздай, қызлар хәтте
 Безип еркек атаўлыдан,
 Патшалық тақ қурып шетке,
 Өз алдына отаўлаған...
 Ҳаял-қыздың жер титреткен
 Патшалығы, я афарин!
 Ким сизлерге илаж еткен,
 Тил бириктирсеңиз бәриң?
 Сулыўлықтың сол патшалығын
 Талай шайыр тәрийип еткен.
 Шын йошланып мен де бүгин,
 Жырлар едим оны әлбетте.
 Бирақ, ярсыз, муҳаббатсыз
 Турмыс па сол, айт шыныңды!
 Ошак—отсыз, қус—қанатсыз
 Не мәни бар, айтшы бунда?
 Мықлы төсин жар таслардың
 Жатбаса көк толқын шарпып,
 Я жамғыр, я булақлардың
 Сууы жерге сиңбей балқып;
 Қуяш түсип, гүл көгермей,
 Ҳәрре қонбай гүлден гүлге,
 Дарақ сырғып мийўа бермей,
 Қандай сән бар бул өмирде?
 Көл сулыўы ақ қуў қус та
 Жубы менен жарасықлы...
 Патша ҳаял да турмыста
 Бара-бара буны уқты.
 Дәстүр атлап одағайлап,
 Антын бузып абайсызда,
 Қоңсы патша менен "ойнап"
 Ана болып қалды қызға.
 Көз тасалап, таўға кетип,
 Буўаз кийик пенен бирге

Туўды да ол, ҳийле етип,
 Қызын қалдырды үңгирде...
 Дәрьяда муз жети қатып,
 Жети ирет өпепек шықты.
 Жүрсе кызлар кийик атып,
 Көрди дүзде бир қызықгы:
 Көп кийиктиң арасында
 Қара шашы көзге түсип
 Жети жаслар шамасында
 Бир қыз барар желдей ушып.
 Қуўып жүйрик атлар менен,
 Қызлар қызды ушлап алды.
 Ах, қуўаныш бул не деген!
 Патшасына алып барды.
 Сезсе де ана жүреги,
 Патша сыр бермеди бирақ,
 Күймеген шеп емишеги
 Ийип кетти мисли булақ.
 "Сулыўларым, алғыс сизге.
 Түсимде кеше Күн тәңирим
 Бир қыз ўәде еткен бизге..."
 Деп аймалап сўйди гүлин.
 Ўа, Тумарис! Есиңде ме:
 Ержеткенше көнбей үйге,
 Дүзге қашып, кийиклерге
 Кетер едиң гейде-гейде?
 Аш бүркитти сары жайдан
 Мүлт кеткизбей атар едиң,
 Қақтың суўын ишип сайдан,
 Жұлдыз қарап жатар едиң.
 Дүз көрген дәў жүреклигиң,
 Туўған ай қас—қабақларың.
 Кийик мйнез уркеклигиң,
 Кийикше тик аяқларың,—
 Билдим, мийрас болып ғәрез,

Қызларына кең даланың
 Жәйран жүрис, кийик минез
 Сен арқалы дарығанын...
 Бир күни қыз күни бойы
 Әдегинше дүзге қашып,
 Жүрди шөлде құрып ойын,
 Кийик пенен қуғаласып.
 Кеш түскенде бир терекке
 Шықты да ол кетти уйықлап,
 Таң алдында оны хәкке
 Оятып тур шықылықлап.
 Нәзер салса, кийик аңлып,
 Аш жолбарыс жатыр жерде,
 Қыз үстине түсти ғарғып
 Хәм семсерин урды бирден,
 Жараланған жабайы күш
 Қызға асылып жанталасты.
 Сай бойында қызды урыс,
 Көзлер жанып қанталасты.
 Сол мәхәлде жыртқыш аңға
 Бир оқ тийди сары жайдан.
 Жолбарыс өлди табанда,
 Қыз қарады болып хайран.
 Бир жигит түр күлимлегеи.
 (Патша қызы бурын-соңлы,
 Қандай мақлуқ "еркек" деген,
 Билмейтуғын еди оңлы).
 Дәслеп үрkip, соң жуғасып,
 Бойы үйренди көп узамай.
 Кеўлинде бир күн қуяшы —
 Татлы сезим оянғандай.
 Тана мүйиз көкиректе
 Ышқы оты лаўлап кетти.
 Дүзде екеўи аўнап шөпке,
 Қызық пенен күнлер өтти...

Тобылғы сай жағасында
Бир күни жигит айтты оған:
"Енди, жаным, ырасында
Өмир сүриў қәўипди саған.
Қызыл тұлкиниң қуйрығын
Қойныңда жасырып болмас.
Патша анаң ертең бир күн
Сезсе сени аман қоймас.
Сол ушын мен ерлигимди,
Қүдиретимди көрсетемен.
Қызлар патшалығын енди
Қыйратаман, жоқ етемен". —
Деп ол қырқ күн урыс салып,
Жеңип қызлардың патшасын,
Қызын ҳаяллыққа алып,
Енесиниң кести басын.
Тумаристиң суйген яры,
Сөйтип, зулым болып шықты.
Ериў-қатын зарлап бәри,
Жети жыл журт сеңдей ықты.
Ғәзепленип жәмлеп күшти,
Құртты оны журт бирақта
Хәм Күн қызы Тумаристи
Отырғызды алтын таққа.
Соннан берли массагеттиң
Пышығына ҳешбир душпан
Пыш дей алмай жыллар өтти,
Төгилмеди далада қан.
Қудамдалы қоңысылар —
Хорезмийлер, соғдий, сақлар
Барыс-келис қылып олар,
Мал көбейтип, егип бақлар,
Көл бойында шаўып тайлар,
Ырыс артты, жаўлар қашты.
Қой үстине боз торғайлар

Жумыртқалап, уяласты.
 Енди тыныш елге мына
 Жаўыз шах ойран салажақ.
 Бул уллы суў, бул кең дала
 Көрмеген бир урыс болажақ...
 Дәрьяның оң жағасында,
 Массagetлер даласында
 Еки ярым мың жылдай бурын
 Болды усы қанлы қырғын...

7.

Тарийхтың ядында сол күн:
 Байдақ-байдақ шаңға илесип,
 Құдиретли еки толқын,
 Келе берди гүрилдесип.
 Хәм түпсиз бир туңғыйықтан
 Гүңиренгендей жаман даўыс,
 Қулақ питип қым-қуўыттан,
 Ләрзем берди таўлар алыс.
 Урыс, урыс! Әжел тойы.
 Қасарысқан қос әйдарха,
 Шаңғытысып келген бойы
 Бирин-бири шайнар дәрхал.
 Сур жебелер зырлап ушып,
 Жарқ-журқ етер айбалталар.
 Биреўлер ат жалын қушып,
 Биреў қан қақырып барар.
 Әжел жүримнен пай алар,
 Хийле күштен қашып урысты.
 Жылан баслы желмаялар
 Адам киби асылысты.
 Гүзги таңды қаплап тозаң,
 Қылыш, қалқан шақмақ шақты.
 Ат жығылып омақазан,

Жолақ-жолақ қанлар ақты.
 Қаңылтақ ер тақым ғайзап,
 Жүрек толды қанлы кекке.
 Ақ сүңгили сууық найза
 Сүңгир ыссы көкирекке.
 Қорамсаққа қол жууырттып,
 Пиядалар тартты садақ.
 Ақ семсерлер сауыт жыртып,
 Дойырлар жүр әжел қадап.
 Атлар баспай адам лашын,
 Қаймығысып, киснер қатты.
 Жау менен жау жағаласып,
 Бирин-бири урып атгы...

Тур бәлентте такаббыр шах,
 Сайлы ләшкер әтирапы.
 Буйрық күтип турар қоршап
 Хайяр Крез, сатрапы¹⁵.
 Исеним зор, қууаты мол,
 Жауды жеңиу оған таң ба
 Бир ишарат пенен-ақ ол
 Айдап атты қан майданға:
 Дүркин-дүркин ләшкерлерин,
 Гә әссир, гә вавилоннан
 Жаллап алған нөкерлерин,
 Ұделерди берип молдан...
 Бирақ, мынау урыстың түри
 Болып шықты басқашарақ.
 Ләшкериниң үштен бири
 Қашты кейин, туулар қулап.
 Үш күн өтпей сынып сағы,
 Үш мәртебе басқы тауып,
 Қосымша күш сорап тағы,

¹⁵ Крез – шахтың ең сум ақылгөйи, сатрап – ұалаят хәкими.

Шапқыншылар келди шаўып.
 Шах зәхәрли мыйық тартып,
 Минип қайтадан қәхәрге,
 Бир қол силтеп берди тәртип,
 Пил бағыўшы дербиклерге.
 Кетти пиллер өңкеңлесип,
 Не дус келсе, женшип бәрин,
 Бир бәлемат келер көшип,
 Салпылдатып қулақларын.
 Қардай жаўған сур жебелер
 Шыбын шаққандай оларға.
 Пил көрмеген саҳрайы ел
 Албырасты бул сапарда.
 Фарсылар гернайын шертип,
 Жеңис сазын шалды мине.
 Массagetлер жаўды ертип,
 Шегинисти шөл төрине.
 Үш күнлик жол артқа салып,
 Аттың басын тарттыдағы,
 Қуўған жаўды күтип алып,
 Қайта саўаш қурды тағы...

8.

Өгиз суўдың гөне аңғары,
 Бир заманда бурқып аққан.
 Жағада тур шөл мазары,
 Батар күнге муңлы баққан.
 Кишкене таў жырасынан
 Жылан көзли жылжып булақ,
 Қалың шатлық арасынан
 Мөлдирер көз жасын булап.
 Сай бойында солқым шыбық—
 Нарттай қызыл тобылғылар.
 Қырғауыллар қашар буғып,

Сары селеў шөп ырғалар.
 Ат көтермей суўдан басын,
 Ишер аўызлығы менен.
 Қушақлап бир қәбир тасын,
 Жатыр биреў. Бул ким екен?
 Тумарис ғой бул жатырған,
 "Анажан" деп гүбирленип.
 Бул жер бәри ысық оған:
 Усы жерде кийик емип,
 Қуралайлар менен шапқан.
 Бунда ол дүньяға келип,
 Бунда ол муҳаббат тапқан...
 Ҳаял патша уйықлар бунда,
 Жаўыз күйеў кескен басын.
 Тас қушақлап бас ушында,
 Қызы бүгин төгер жасын.
 Тас сүүретлер—тас ҳаяллар
 Деп турғандай күлип оған:
 "Қол көтермес аўыр шоқмар
 Белге илип не бар саған",
 Туў төменде шаң астында
 Даўам етер қара қырғын,
 Гә жақынлап келип бунда,
 Гә серпилер қанлы толқын...
 Сүйип-сүйип қәбир тасын,
 Тумарис орнынан турды.
 Жыйнап барлық сәркардасын,
 Таң атқанша кеңес қурды.

Таң алдында Шолпан туўып,
 Жетти жаңа күн хабары.
 Ақ булаққа бетин жуўып,
 Тынық суўдан ишти бәри.
 Тумарис ақ саўыт кийип,
 Ләшкерин турғызып сапқа,

Секиргендей ақша кийик,
 Минди ғарғып Ақ боз атқа.
 Ақ дүбелей арқасынан
 Қозғалып бир қара қуйын,
 "Ақшолпан" деп салып уран,
 Ақтарылды уллы жыйын.,

Еки булт, еки думан
 Таў басында қосылғандай.
 Бул урысты көрген адам,
 Түсинде де шоршынғандай.
 Қоллар қолға, атлар атқа,
 "Мен аламан" ден барады.
 Ысқырысып оқлар оққа,
 Көзлер көзди жеп барады.
 Адам жойтқан адам түрин,
 Топыраққа қан қарысар.
 Өмир, өлим бири бирин.
 Ат үстинен аўдарысар..
 Тоба! Қой бул адамларды.
 От пенен суў, кек хәм мийрим
 Оның көкирегінде барды
 Жаралғалы берли бәлким,
 Адамлардан адам туўып,
 Дүньяға да келтиреді.
 Абыл қашса, Қабыл¹⁶ қуўып,
 Адамды адам өлтиреді.
 Адамға адам сыртпақ болып,
 Адамды адам қыйнап атар.
 Адамды адам қуртпақ болып,
 Жаў жарағын сайлап атар..
 Урыс болса турыс болмас,

¹⁶ Абыл, Қабыл (инжилде—Авель, Каин)—Адам ата, Жаўа енениң балалары.

Урыстың бар мәңги заңы.
 Құрбаны жоқ урыс болмас,
 Ол өмирдің бас душпаны...

9

Жәхәнгирлер-басқыншылар!
 Шегирткедей әлимсақтан
 Урығы бир мақлуқсызлар,
 Урыстан йош, ләззет тапқан.
 Күниңиз жоқ, жумыры жерди
 Тыйық салып бөлиспеген.
 Ураныңыз: "елге елди
 Жаўластыр хәм бөлис" деген.
 Түрли жолдан түрли ўақта
 Барасызлар сиз әлбетте,
 Гириптарсызлар бирақта
 Бәриңиз бир ақыбетке...
 Ал, не болды, хәдден асып,
 Тыныш елге топылған жаў?
 Қан сасыған адам лашы,
 Кең далада жатыр анаў.
 Ал танып көр, кимлер жатқан,
 Жантақ түбин қаны жуўып?
 Сәркарда ма қудай атқан,
 Келген даңқ хәм дүнья қуўып?
 Я дийхан, я гүлалшы ма,
 Зорлап урысқа айдалған?
 Я биреўдің жалғызы ма,
 Жесир ана, яры қалған?
 Фарсы ма ол, анаў жерде,
 Көзин ғарға шоқып кеткен?
 Массaget пе, туўған елге,
 Көкирегин қалқан еткен?
 Ким болса да бул майданға

Келген алыў, атыў ушын.
 Келмеген ол батып қанға,
 Дүзде бүйтип жатыў ушын.,
 Қыйда-қыйыс баўдай адам,
 Жарлы ма ол, бай ма енди,—
 Бәри бир. Ал, қоразланған,
 Жәхәнгир шақ қайда енди?...
 Массagetлер көп қыдырып,
 Кәйхысраўдың тапты лашын,
 Сақалынан услап турып,
 Тәннен кесип алды басын.
 Көкирегінде өткир пышақ,
 Урған оны қайсы батыр?
 Қапталында жайып қушақ,
 Қулақсыз массaget жатыр...

Тумарис тур қыя таста,
 Сүйенип ақ найзасына.
 Қан, тер қатып қолаң шашқа,
 Қарар қанлы даласына.
 Қаралай өшкен дийдарын
 Түрли тыйық тилкимлеген,
 Билгенлерден мың афарин,
 Билмегенлер "бул ким" деген.
 Ал төменде дегиш таслап,
 Геўлеп қумлақ жағаларын,
 Дәрья ағып тур халласлап,
 Дегендей: "ҳай, арман барың,
 Барың, исим жоқ сиз бенен,
 Қырылысасыз бунша келип,
 Тек биз тулға—ўақыт хәм мен,
 Басқанлар кетесиз өлип",
 Бирақ, қулақ аспас адам,
 Ағын суўдан ишер қанып.
 Жағаға шығып қайтадан,

Сөйлер хәм ол ызаланып:
 "Хәй, келгинди жәхәнгир шах,
 Не жаўызлық етпедиң сен.
 Өзиңнен басқалар ақмақ
 Хәм де осал деппе едиң сен!
 Өт ишинде темир қызса,
 Темир менен алар болар.
 Биреў басқаға гөр қазса,
 Өзи түсип қалар болар.
 Бир аш құрдым болар екен
 Адамның көзи. Бирақта,—
 Ақыры ол толар екен.
 Тек бир қысым топыраққа.
 Лебизимди алып еске,
 Тойғызайын қанға сени"
 Деп қан толы қара меске,
 Тығып жиберди геллени...
 Табан тиреп өз даласына,
 Массagetлер—шөл барысы,—
 Уллы дәрья жағасында
 Турды сөйтип қасарысып.
 Жаға емес, бул тарийхтың
 Босағасы белес-белес,
 Дала емес, бул халықтың
 Тағдири еди берген елес.
 Күншығыста қанлы жийек
 Бир көмески жақты жатар.
 Аржағынан қулан ийек
 Уллы үмит таңы атар.

1969-1970 жыллар.

МАЗМУНЫ

Кеўил кеўилден суў ишер.

Ана.

Нәресте.
 Шексиз мухаббат.
 Досларым бар, бар хәм де қасым.
 Туұысқан соқпақлар.
 Оссуарлар.
 Нервалар.
 Ұәсият.
 Бул ақшам жулдызлар сондай ири еди.
 Қырғызларға.
 Биринши муғаллимге.
 Саллана-долана барар бир жәнән.
 Кешки иңирде урықлықтан.
 Хорезмге.
 Суў пери.
 Пошша торғайдың өлими.
 Еркеклер роддомда.
 Бала емизип отырған ҳаялға.
 Сулыўлар хәм шайырлар.
 Наўайыға.
 Жигиттиң соныңдай бир досты болсын.
 Ерик гүллеген апрель ақшамында.
 Шайырлардың қәйтип сүйетуғынын.
 Скульптор болғанда мен.
 Қазақ дәрья.
 Тоқайға.
 Аббаз бенен хошласыў.
 Сорша.
 Өз үйим (М. Лукониннен).
 Қарақалпақстан күтеди сени.
 Қызың гөззал болсын, шайыра болсын.
 Бұлбил тойына.
 Саарема.
 Тынбай жамғыр жаўар Пярну жолында.
 Мойтумар (А. С. Пушкиннен).
 Ағайин.

Мақтымқулының жолына.
 Хош келдің түркменим, сапа келипсең.
 Тойларға улассып тойы түркменнің.
 Ситораи маҳи хаса.
 Көрингенге мин тағып.
 Эпиграммалар.
 Ўэсият (М. Шехтердан).
 Ана тилиме.
 Халық сөзлери.
 Жарасар.

П о э м а

Тумарис (Массагетлер қыссасы).

На каракалпакском языке

Ибрагим Юсупов
 ИЗ ОДНОГО РОДНИКА...
 Стихи и поэма

Редактор *Б. Каипназаров.*
 Художник *К. Нажимов.*
 Худредактор *К. Бердимуратов.*
 Техредактор *Ә. Турдымуратов.*
 Корректор *Д. Асқарова*

Теріўге берилген ўақты 8/XII 1970-ж. Басыўға рухсат етилген ўақты 6/I 1971-ж. Қағаз форматы 60x108 1/32. РК 39506. Көлеми 4,625 баспа табақ, 6,47 шәртли баспа табақ, 5,7 есап баспа табақ. Тиражы 3000. Баҳасы 60 т.

"Қарақалпақстан" баспасы.
Нөкіс қаласы, К. Маркс көшесі, 9.

Қарақалпақстан АССР Министрлер Советінің Баспа
сөз басқармасының "Правданың" 50 жыллығы
атындағы Нөкіс полиграфкомбинаты. Заказ № 186.